

МБАНХ, ХХМЭА

БЭЛЧЭЭРИЙН МЕНЕЖМЕНТИЙН ТЭРГҮҮН ТУРШЛАГУУД

Цуврал гарын авлага № 1

АГУУЛГА

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	4
ОРШИЛ	5
1. МОНГОЛ ОРНЫ БЭЛЧЭЭРИЙН ӨНӨӨГИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ДОРОЙТЛЫН ЯВЦ, ҮР ДАГАВАР	6
1.1.Монгол орны бэлчээрийн өнөөгийн төлөв байдал ямар байна вэ?.....	6
1.2.Бэлчээрийн төлөв байдлын өөрчлөлтийн шалтгаан.....	8
1.3.Бэлчээрийн бэлчээрийн төлөв байдлын өөрчлөлт нь ямар үр дагаврыг дагуулж байна вэ?	8
1.4.Унаган төлөв байдлаасаа өөрчлөгдөж доройтсон бэлчээр байгалийн аясаар нөхөн сэргэх боломжтой юу?	10
1.5.Бэлчээрийн газрын экологийн чадавх.....	12
2. БЭЛЧЭЭРИЙН МЕНЕЖМЕНТИЙН ШИНЭ ХАНДЛАГА.....	15
2.1.Бэлчээрийн сэргэх чадавхад суурилсан менежмент	15
2.1.1. Нэг нутаг усны малчид бэлчээр нутгаа зүй зохистой ашиглах хамгаалах нийтлэг ашиг сонирхлоороо нэгдэж хамтын зохион байгуулалтыг бий болгон хөгжүүлж байна.....	17
2.1.2. Бэлчээрийн экологийн чадавхын зураглалын тухай.....	21
2.1.3. БАХ-ийн бэлчээрийн газрын ашиглалт хамгаалалтын төлөвлөгөө.....	22
2.2.Төлөвлөгөө хэрэгжүүлэхтэй холбоотой шийдвэр гаргах, хэрэгжилтийг зохион байгуулах.....	26
2.1.4. Бэлчээр ашиглалтын гэрээ – бэлчээрийн харилцааг хариуцлагажуулах арга хэрэгсэл болох нь.....	27
2.1.5. БАХ-ийн бэлчээрийн менежментийн төлөвлөгөө болон бэлчээр ашиглуулах гэрээний хэрэгжилтийн үр нөлөөг хянах, үнэлэх.....	34

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

АБАХ	-	Аймгийн бэлчээр ашиглагчдын холбоо
БАГ	-	Бэлчээр ашиглалтын гэрээ
БАХ	-	Бэлчээр ашиглагчдын хэсэг
БЗД	-	Багийн Засаг дарга
БИНХ	-	Багийн иргэдийн нийтийн хурал
БОХАЖЯ	-	Байгаль орчин аялал жуулчлалын яам
ГЗБГЗЗГ	-	Газар зохион байгуулалт геодези зураг зүйн газар
ЖДҮ	-	Жижиг дунд үйлдвэр
ИТХ	-	Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал
МАА	-	Мал аж ахуй
МБАНХ	-	Монголын бэлчээр ашиглагчдын нэгдсэн холбоо
МЭҮТ	-	Мал эмнэлэг, үржлийн тасаг
ОНХС	-	Орон нутгийн хөгжлийн сан
СБАХ	-	Сумын бэлчээр ашиглагчдын холбоо
ТББ	-	Төрийн бус байгууллага
ХАА	-	Хөдөө аж ахуй
ХХААГ	-	Хүнс хөдөө аж ахуйн газар
ХХААХҮЯ	-	Хүнс хөдөө аж ахуй хөнгөн үйлдвэрийн яам
AVSF	-	Хил хязгааргүй малын эмч нар ба “Агрономичид” олон улсын байгууллага
STeP EcoLab	-	Монголын Нэхмэлийн Салбарын Байгальд Ээлтэй Тогтвортой Үйлдвэрлэл ба Эко Тэмдэг
АДОБАЗ	-	Аймаг дундын отрын бэлчээр ашиглалтын захиргаа
МЭЕГ	-	Мал эмнэлгийн ерөнхий газар
УЦУОШГ	-	Ус цаг уур, орчны шинжилгээний газар

ОРШИЛ

Монгол улсын эдийн засгийн гол тулгуур багана болсон МAA-н үйлдвэрлэлийг тогтвортой хөгжүүлэхэд мал, малчин, бэлчээрийн асуудлыг салгаж дан дангаар нь авч үзэх үндэслэл үгүй. Монгол улсад МAA-г тогтвортой эрхлэхэд тулгарч буй үндсэн асуудал бол бэлчээрийн бүтээмж, биологийн олон янз байдлыг тэтгэдэг бэлчээрийн экосистемийн төлөв байдал, орчны нөхцөлүүд олон газар буурч байгаа явдал юм.

Монгол орны бэлчээрийн төлөв байдлын 2018 оны үндэсний тайлангаас үзэхэд бэлчээр нутгийн маань 57 хувь доройтолд өртөж, байгалийн унаган төлөв байдлаасаа өөрчлөгджээ.

Бэлчээр газрын доройтолд байгалийн хүчин зүйл нөлөөлж байгаа хэдий ч хүний хүчин зүйл буюу эмх замбараагүй ашиглалт болон малын тоо толгой бэлчээрийн даацаас хэтэрсэн явдал хамгийн гол нөлөөлөгч хүчин зүйл болж байна. Доройтсон бэлчээрийг нөхөн сэргээх, сайжруулах, байгалийн бэлчээрийг унаган төрхөөр нь хадгалах, хамгаалах нь нэг талаас төр бодлогоор зохицуулж хянах, нөгөө талаас малчид өөрсдийн зүгээс санал санаачилга гаргаж байж хэрэгжих асуудал мөн.

Сүүлийн жилүүдэд бэлчээр нутгаа дундаа хамтран ашиглаж ирсэн уламжлалт хил зааг дээрээ үндэслэн малчид зохион байгуулалтад орж бэлчээр ашиглагчдын хэсэг (БАХ) улмаар холбоо, хоршоо байгуулж малчдын уламжлалт зохион байгуулалт шинэ шанд хөгжиж байна. Эдгээр малчдын байгууллага нь бэлчээрийн менежментийг хэрэгжүүлэх, малын гаралтай түүхий эдийн байгальд ээлтэй тогтвортой, хариуцлагатай үйлдвэрлэлийн чиглэл рүү анхааран ажиллаж байна.

Дэлхийн зах зээл дээрх хэрэглэгчид бүтээгдэхүүнийг загвар, дизайн, хэрэглээг хангах талаас нь гадна тухайн түүхий эд бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд байгальд ээлтэй, тогтвортой үйлдвэрлэл мөн эсэхийг нь харгалзаж үздэг болсон.

Түүхий эдийн байгальд ээлтэй, тогтвортой гэдэг ойлголтод эрүүл бэлчээр, эрүүл мал, малын тавлаг байдал, түүхий эдийн чанар, хариуцлагатай малчин, цэвэр, аюулгүй орчин зэрэг үзүүлэлтүүдийг чухалчилдаг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн орон нутгийн малчид, малчдын байгууллага нь бэлчээрийн зохистой менежментийг хэрэгжүүлэх, малын чанар, эрүүл мэнд, үүлдэр угсааг сайжруулах, малын стрессгүй тавлаг байдал, хүрээлэн байгаа байгаль орчинд ээлтэй гэх мэт үзүүлэлтүүд дээр анхаарч үйлдвэрийн хаалга хүртэл байгальд ээлтэй аргаар зөв бэлтгэх бүхий л үйл ажиллагааг хамааруулна.

“Монголын нэхмэлийн салбарын байгальд ээлтэй тогтвортой үйлдвэрлэл ба эко тэмдэг” (STeP EcoLab) төслийн хүрээнд Хил хязгааргүй малын эмч нар ба агрономичид олон улсын байгууллага, Монголын бэлчээр ашиглагчдын нэгдсэн холбоо хамтран малчид, малчдын байгууллагын байгальд ээлтэй тогтвортой, хариуцлагатай үйлдвэрлэлийн сайн арга туршлагаудыг илүүлэх судалгаанд үндэслэн боловсруулсан гарын авлага тус нэмэр болно гэдэгт бид найдаж байна.

1. МОНГОЛ ОРНЫ БЭЛЧЭЭРИЙН ӨНӨӨГИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ДОРОЙТЛЫН ЯВЦ, ҮР ДАГАВАР

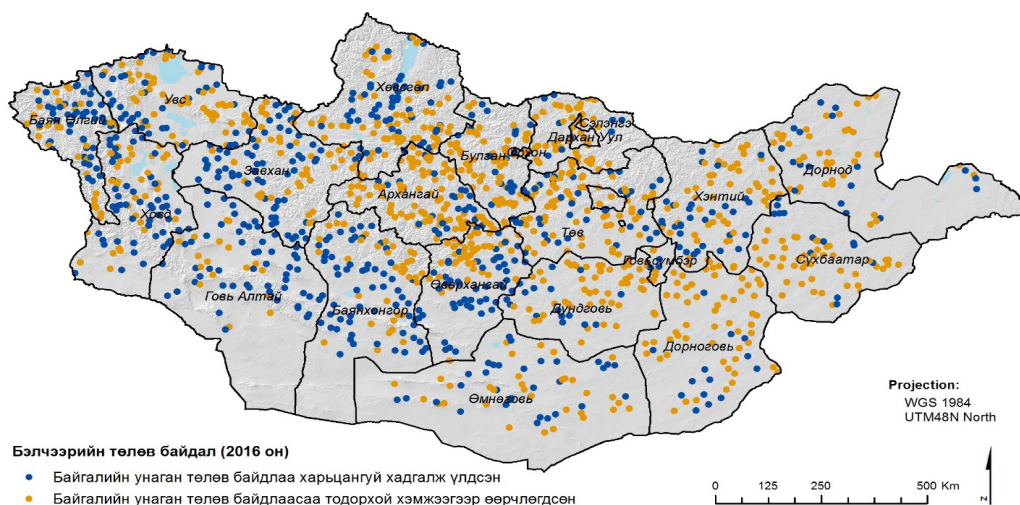
1.1. МОНГОЛ ОРНЫ БЭЛЧЭЭРИЙН ӨНӨӨГИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ

Бэлчээрийн бүтээмж ба биологийн олон янз байдлыг хангаж буй орчны нөхцөл, хүчин зүйлсийн нэгдлийг бэлчээрийн төлөв байдал, чанар хэмээн ойлгож болно. Экосистемийн төрөл бүрийн үйлчилгээ хамгийн олон хэлбэрээр, хамгийн олон янзаар илрэх боломж дээд зэргээр хангагдаж буй бэлчээрийг эрүүл, соргог, бүтээмжтэй хэмээн тодорхойлж болно. Тэжээлийн ач холбогдол өндөртэй зүйл ургамлууд устаж, хөрс элэгдэх зэргээр бэлчээр доройтолд автах тохиолдолд төлөв байдал, чанарыг нь сэргээхэд хугацаа үлэмж шаардсан, хөрөнгө хүч ихээр зарцуулах арга хэмжээ шаардлагатай болох төдийгүй, энэ тухай ярих ч хэрэггүй болж бүх боломж тэр чигтээ алдагдах хүртэл хохирол учруулдаг. Бэлчээрийн бүтээмжит чадварыг байнга доройтуулж алдсаар байгаа жишээ дэлхийн олон оронд байна. Манай орны хувьд сүүлийн 20 гаруй жилд бэлчээрийн төлөв байдал, бүтээмж олон газар буурч мал аж ахуйг тогтвортой эрхлэхэд сөргөөр нөлөөлж байна.

Цаг уур, орчны шинжилгээний газар (ЦУОШГ)-аас цаг уурын улсын сүлжээн дээр 2011 оноос эхлэн бэлчээрийн мониторингийн нэгдсэн арга зүй, дүн мэдээ боловсруулан тайлагнах шинэчилсэн аргачлалыг ашиглан засаг захиргааны анхан шатны нэгж багийг төлөөлсөн 1516 зогсоол цэг дээр Монгол орны бэлчээрийн төлөв байдлын хандлагыг тодорхойлох судалгааг жил бүр хийж байгаа билээ.

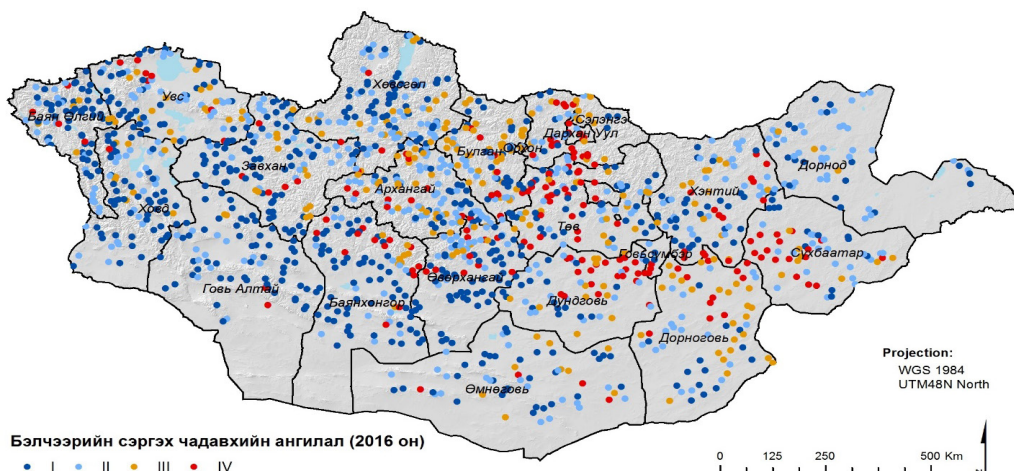
Энэхүү Монгол улсын бэлчээрийн тэн хагасаас илүү хувийг төлөөлж буй цаг уурын улсын сүлжээний мониторингийн 1516 зогсоол цэг дээр хийсэн 2014 оны судалгаа мэдээллийг боловсруулж “Монгол орны бэлчээрийн төлөв байдлын үндэсний тайланг 2015 онд танилцуулж байсан бол 2016 оны судалгаа мэдээлэлд үндэслэн 2018 онд дахин танилцуулжээ. Монгол орны бэлчээрийн төлөв байдлын 2018 оны үндэсний тайлангаас харахад мониторингийн цэгээр төлөөлүүлсэн нийт бэлчээрийн 57 хувьд нь байгалийн унаган төлөв байдлаасаа тодорхой хэмжээгээр өөрчлөгдсөн байна¹.

¹ Монгол орны бэлчээрийн төлөв байдлын үндэсний тайлан. 2018 он

Зураг-1.1: Бэлчээрийн мониторингийн цэгүүдийн төлөв байдлын өөрчлөлтийн ангилал, 2016 он

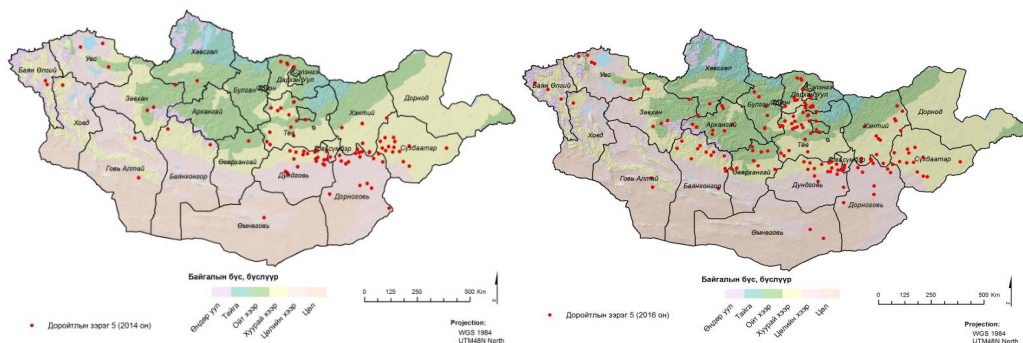
Доройтлын зэрэглэлийн нарийвчилсан дүнгээс үзэхэд бүх цэгийн 42 хувь нь төлөв байдлын хувьд “соргог” буюу “талхлагдаагүй”, 13.5 хувь нь сул, 21.1 хувь нь дунд зэрэг, 12.8 хувь хүчтэй талхлагдсан, харин 10.3 хувь нь сэргэлтгүй бүр мөсөн цөлжих эрсдэлд орсон байна. /Монгол орны бэлчээрийн төлөв байдлын үндэсний тайлангаас. 2018 он/

Зураг-1.2: Бэлчээрийн мониторингийн цэгүүдийн сэргэх чадавхийн ангилал. 2016 он

Өмнөх тайлангийн суурь он буюу 2014 оныхтой харьцуулбал, бэлчээрийн талхагдалын төвшин сүүлийн 2 жилд өссөн дүнтэй, талхлагдаагүй болон сул талхлагдсан гэж ангилагдсан цэгийн тоо буюу 8 %-иар буурч, хүчтэй болон сэргэлтгүй

талхлагдсан цэг 4.3-5.9 хувиар тус тус нэмэгдсэн нь аюулын харангын дохио болоод байна.

Зураг-1.3: Хүчтэй доройтсон бэлчээр: 2014, 2016 оноор

1.2. БЭЛЧЭЭРИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ШАЛТГААН

Бэлчээр газрын доройтолд нэг талаас байгалийн хүчин зүйл, нөгөө талаас хүний хүчин зүйл буюу эмх замбараагүй ашиглалт болон малын тоо толгой бэлчээрийн даацаас хэтэрсэн явдал хамгийн гол нөлөөлөгч хүчин зүйл болж байна.

Дэлхийн цаг уурын өөрчлөлт/энэ үйл явцад өнгөрсөн 60 гаруй жилийн дотор хур тунадасны хэмжээ олон жилийн дунджаасаа 8.7-12.5 хувиар буурч, жилийн дундаж агаарын температур 2.3 хувиар өссөн²/ хүн төрөлхтөн оршин амьдрах хугацаандаа бие организмын биологийн хэрэгцээ, нийгмийн шаардлагаар нэмэгдэж байгаа ахуйн хэрэгцээ, шинжлэх ухааны ололтоор бий болсон эд материалын баазаа өргөтгөн нэмэгдүүлэхийн тулд байгаль орчин түүний баялагтай санамсаргүй болон санаатайгаар зүй бус харьцсанаас үүдэлтэй /

Нөгөө талаар бэлчээрийг доройтуулж байгаа гол хүчин зүйл нь бэлчээрийг зөв зохистой ашиглах, хамгаалах, сайжруулах арга технологи дутагдалтай. 1960-1990 оны хооронд 130-125 сая га бэлчээрт 24-26 сая толгой малыг 130 орчим мянган малчин маллаж байсан бол мал хувьчлагдсанаас хойш тогтмол өсөж 2018 оны байдлаар 110.7 сая га бэлчээрт 66.4 сая малыг 288,7 мянган малчин маллаж байна. Ийнхүү сүүлийн 40 жилд бэлчээрийн талбай 15 хувиар буурч, ургац 30 орчим хувиар³, зүйлийн бүрэлдэхүүн 2 дахин⁴ буурсан байхад зөвхөн сүүлийн 20-оид жилд малын тоо 2,5 дахин, малчны тоо 2.2 дахин тус тус өссөн/.

1.3. БЭЛЧЭЭРИЙН БЭЛЧЭЭРИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТ НЬ ЯМАР ҮР ДАГАВАРЫГ ДАГУУЛЖ БАЙНА ВЭ?

Бэлчээрийн талхлагдал доройтол нь мал аж ахуйн салбарын чадавхийг бууруулах шууд хүчин зүйл болж, ган, зуд бусад эрсдэлд улам бүр эмзэгших ноцтой сөрөг үр дагаварыг дагуулж байна. Мал аж ахуй ган, зудын эрсдэлд нэн их эмзэг, маш

² Ус цаг уурын эрдэм шинжилгээний хүрээлэн

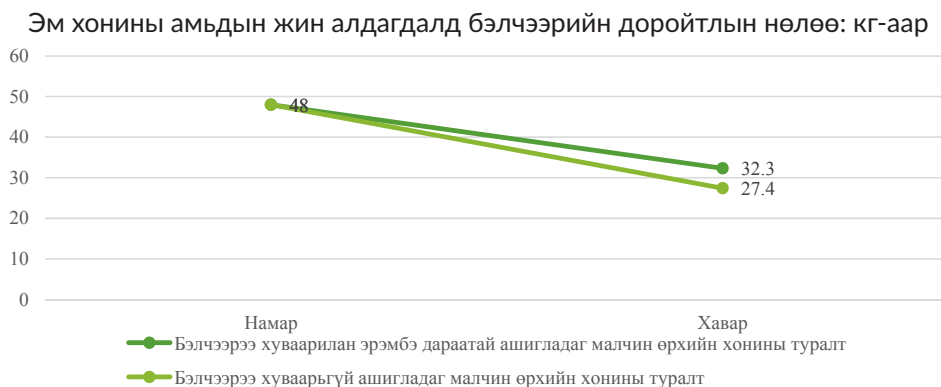
³ Л.Нацагдорж-2006 оны судалгааны тайлан

⁴ Л.Аваадаорж 2006 оны судалгааны тайлан

хүчтэй өртдөг болсон, ихээхэн хохирол амсдагийг бэлхнээ нотлох олон баримт аль хэдийнээ гараад байна.

Бэлчээр доройтоход мал амьдын жингээ хэрхэн алдаж байгаа талаар хийсэн судалгаанаас харахад соргог бэлчээрт намрын улиралд 48 кг байсан хонь хавар 42,3 кг болж буурсан бол доройтсон бэлчээрт байсан хонины амьдын жин 32,4 кг болж буурчээ. Доройтсон бэлчээрт байгаа малын амьдын жингийн алдагдал 9.9 кг-ийн зөрүүтэй байгаа нь малчид үүнээс ямар их орлого алдаж буйг харуулж байна⁵.

Тахирмаг-1.1

Тахирмаг-1.2

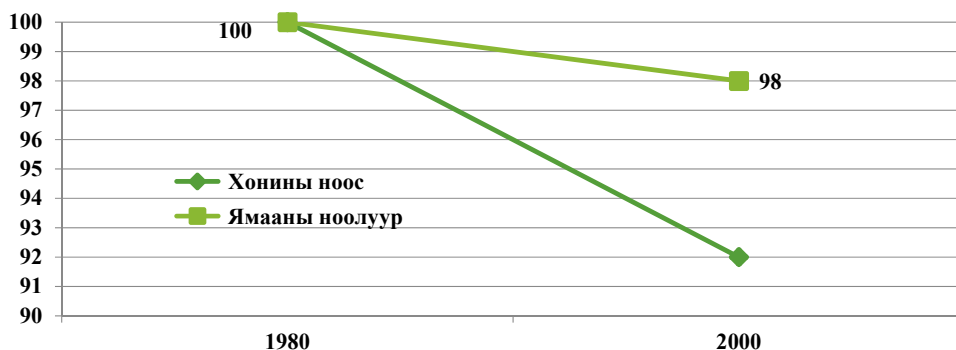

Даац нь тохирсон, соргог бэлчээрт эм хонины сүүний гарц хоногт 165 грамм, доройтсон бэлчээрт 60 грамм гэсэн судалгааны дүнгээс харахад бэлчээрийн доройтол малын ашиг шимд ямар сөрөг нөлөөтэйг мөн харуулж байна⁶.

⁵ Б.Мөнх. Хонины бэлчээр, хариулга маллагаа, тарга хүч, нэмэгдэл тэжээлийн үр нөлөөг судалсан тойм. Хонь судлал 50 жилд /2011/

⁶ Эх сурвалж: Батима П, "Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөө, дасан зохицох байдлын үнэлгээ" AS O6 төслийн тайлан, Вашингтон, www.start.org / 2006 он /

Тахирмаг-1.3

Бэлчээрийн доройтол малын ноос, ноолуурын гарцад мөн нөлөөлж байна. 1980 онд авч байсан ноос, ноолуурын хэмжээг, 2000 оныхтой харьцуулахад бэлчээрийн доройтлоос үүдэлтэйгээр ноосны гарц 2%-иар, ноолуурын гарц 8%-иар буурчээ.

Ийнхүү бэлчээрийн ургамлын бүтэц, бүрэлдэхүүн өөрчлөгдөн шарилж, лууль давамгайлсан нь монгол малын ашиг шимийн гарц, экологийн цэвэр байдалд нөлөөлөөд эхэлсэн. Зөвхөн ноос, ноолуур, махан ашиг шимийн гарц гэсэн гурван үзүүлэлтээр тооцоход нэг малчин өрх жилд дунджаар 2,6 сая төгрөг, улсын хэмжээнд 368 тэрбум төгрөгийн алдагдалд хүрч байгаа судлаачдын тооцоо байдаг. Байгалийн зэрлэг амьтдын тархац нутгийг хязгаарлах, экосистемийн үйлчлэлийн үнэ цэнийг алдагдуулснаар бэлчээрийн доройтол нь үнэлж баршгүй хохирол учруулсаар байна.

1.4. БЭЛЧЭЭРИЙН ДОРОЙТЛЫН ЗЭРЭГЛЭЛ, СЭРГЭХ ЧАДАВХИЙН АНГИЛАЛ

Монгол орны нөхцөлд бэлчээрийн доройтол нь тэжээлийн үнэт чанар бүхий зүйл ургамлын тоо аажмаар буурч, ашиглалтад тэсвэртэй ургамлаар солигдох зүйлийн бүрэлдэхүүний шилжилтээр илэрдэг. Урт хугацаагаар үргэлжилсэн хэт ашиглалтын нөлөөгөөр бэлчээр нь тодорхой үе шатыг дамжин доройтож өөрчлөгддөг. Соргог/ бүтээмжит/ төлөвөөс зүйлийн бүрэлдэхүүний ядуурал, хөрсний элэгдлээр илэрхийлэгдэх бүтээмжит бүс төлөвт шилжих өөрчлөлтийн 5 зэргээр доройтлыг тогтоодог.

Хүснэгт-1.1. Бэлчээрийн доройтлын зэрэглэл, О.Чогний, 2018

Доройтлын зэрэглэл		Шалгуур
I.	Соргог, лавлагаа	Зонхилогч түлхүүр зүйлүүд хэвээрээ байгаа
II.	Бага доройтсон	Зонхилогч түлхүүр зүйлүүд зонхилогч хэвээрээ, ашиглалтад мэдрэг алаг өвс буурах, харин ашиглалт даадаг ургамлууд нэмэгдэх хандлагатай.
III.	Дунд зэрэг доройтсон	Зонхилогчид буурах, гэхдээ бусад дэд зонхилогчоор солигдох, зүйлийн тоо цөөрөх хандлагатай.
IV.	Их доройтсон	Түлхүүр зүйлүүд ихээхэн цөөрсөн, доройтлыг илэрхийлэгч зүйлүүдийн эзлэх хувь нэмэгдэнэ.
V.	Хүчтэй доройтсон	Ургамлын нийт бүрхэц эрс буурсан, эсвэл доройтлыг илэрхийлэгч цөөн тооны зүйлүүд зонхилсон

Бэлчээрийн ургамлын бүрэлдэхүүн лавлагаа төлөвөөс муудах төлөв рүү хэр эрчимтэй шилжиж буйг доройтлын зэрэглэл харуулдаг бол менежментийн хүрээнд авах шаардлагатай арга хэмжээ, сэргээн сайжруулахад шаардагдах хугацааг сэргэх чадавхийн ангилал тодорхойлно.

Монгол орны бэлчээрийн төлөв байдлыг үндэсний төвшинд үнэлэх зорилгоор бэлчээрийн судалгааны урт хугацааны мэдээлэл, судлаачдын мэдлэг туршлага, уламжлалт мэдлэг дээр суурилсан “бэлчээрийн сэргэх чадавхийн ангилал”-ыг боловсруулсан байдаг. Бэлчээрийн сэргэх чадавхийн зарчмаар Монгол орны бэлчээрийг үндсэн 5 зэрэглэлд ангилах боломжтой:

Хүснэгт-1.2. Сэргэх чадавхийн ангиллын шалгуурууд

Сэргэх чадавхийн ангилал	Шалгуур
Түвшин I	Ургамлын бүрэлдэхүүн лавлагаа төлөв байдал (талхлагдаагүй)-тай бараг ойролцоо, бага зэрэг доройтсон төлөв байдлаас лавлагаа төлөв байдалд шилжихэд ургалтын 1-3 улирал шаардагдах,ашиглалтын эрчим (ачаалал) тэжээлийн нөөц (даац)-тэй үндсэндээ дүйж байгаа, түүнчлэн улирлаар сэлгэж ашиглах шаардлагатай.
Түвшин II	Ургамлын бүрэлдэхүүн сөрөг тал руу бага зэрэг өөрчлөгдсөн, хур тунадас боломжийн байх, эсвэл ашиглалтын хэлбэр (ачааллыг бууруулах, улирлаар сэлгэх, түр амраах)-ийг зохистой өөрчилж чадсан тохиолдолд богино хугацаа (ургалтын 3-5 улиралд)-д сэргэх боломжтой. Өөрчлөлт нь урт хугацаанд бэлчээрийн тэжээлийн хангамж, экосистемийн бусад үйлчилгээнд ноцтой нөлөөлөх хэмжээнд хүрээгүй, тийнхүү үнэлэх үндэслэлгүй.
Түвшин III	Ургамлын бүтэц, бүрэлдэхүүн нэлээд өөрчлөгдсөн, ашиглалтын арга хэлбэр (ачааллыг бууруулах, улирлаар сэлгэх, түр амраах)-ийг шаардлагатай хэмжээнд өөрчилж чадсан тохиолдолд ургалтын 5-10 улиралд сэргэх боломжтой. Өөрчлөлтийн улмаас экосистемийн зарим чухал үйлчилгээ алдагдсан, гэхдээ цаг хугацааны тодорхой эргэлтэд сэргэх боломж бий.
Түвшин IV	Зонхилох зүйл ургамал устаж, хортой болон ашиггүй зүйл ургамал хүчтэй түрж түүнчлэн үсзүйн горим өөрчлөгдсөний улмаас эргэж нөхөн сэргэнэ гэх найдвар тун бага, харин үр хачирлах, түрэгч ургамлыг устгах, усны горимыг дахин сэргээх замаар 10, түүнээс дээш жилээр эрчимтэй ажиллагаа явуулбал сэргэж болзошгүй (босго утгаа давж доройтсон). Экосистемийн үндсэн үйлчилгээ бүрмөсөн алдагдсан, эргэж сэргээхэд маш их хөрөнгө зардал шаардана.
Түвшин V	Хөрсний хүчтэй алдагдал, эрчимтэй явц бүхий элэгдэл, давсжилтын улмаас ургамлын бүрэлдэхүүн бүхэлдээ өөрчлөгдсөн Ургамал-хөрсний харилцан хамаарал, үйлчлэл болон хөрсний шинж чанар үлэмж хэмжээгээр доройтож өөрчлөгдсөн нь доройтлын төлөв байдал арилахгүй хадгалагдах гол нөхцөл болж байгаа. Экосистемийн үндсэн үйлчилгээ бүрмөсөн алдагдсан, нөхөн сэргэх боломж үндсэндээ байхгүй (жинхэнэ цөлжсөн гэж үзэх үндэслэлтэй).

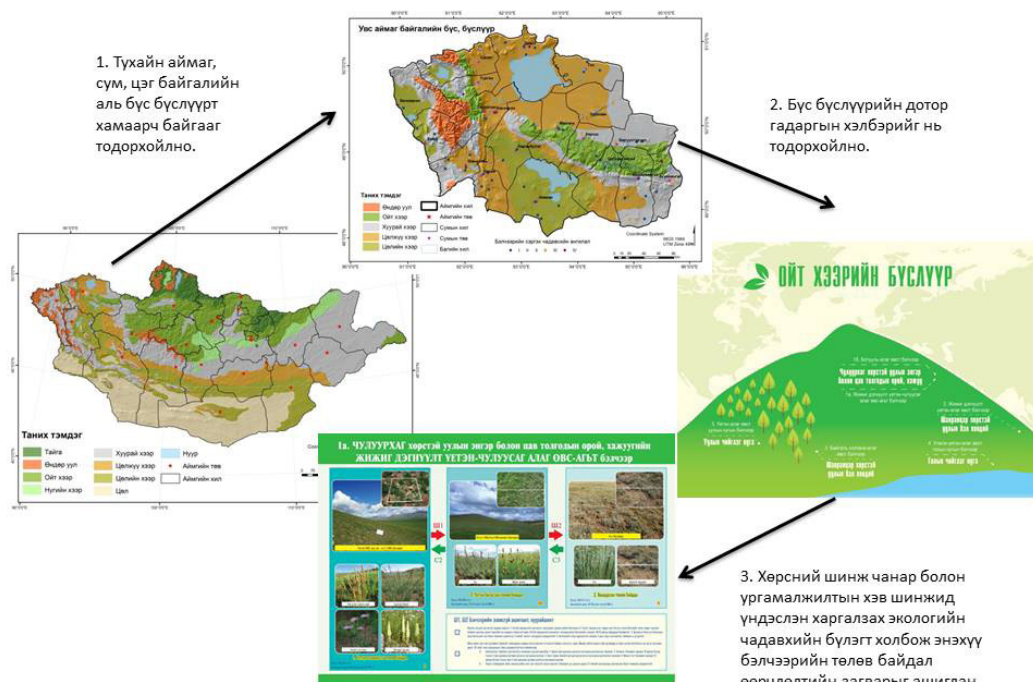
Сэргэх чадавхийн ангилал нь ургамлын бүрхэц, зүйлийн бүрэлдэхүүний мэдээлэл, судлаачдын мэдлэг туршлага, холбогдох судалгааны дүнд тулгуурлан лавлагаа төлөвт шилжиж сэргэх боломжит цаг хугацааг төсөөлөн таамагладаг. Тухайлбал, олон наст ургамал армаг тармаг ч гэсэн үлдсэн байваас тодорхой хугацаанд сэргэлт явагдах боломжтойг илтгэнэ.

1.5. БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗРЫН ЭКОЛОГИЙН ЧАДАВХИ

Бэлчээрийн газрын чадавхийг тодорхойлох, одоогийн бэлчээрийн төлөв байдал болон ашиглалтын нөлөөг тодорхойлж үнэлснээр ашиглалтын одоогийн горимыг өөрчлөөгүйгээс үүдэн бэлчээр доройтох эрсдэлийг бууруулах цаашлаад ашиглалтыг зохицуулснаар бэлчээрээ сайжруулах арга замыг олоход дөхөмтэй болно. Нутаг бэлчээрийнхээ экологийн чадавхийг тодорхойлохдоо Ногоон Алт-Малын эрүүл мэнд төслөөс холбогдох байгууллагуудтай хамтран боловсруулан гаргасан “МОНГОЛ ОРНЫ БЭЛЧЭЭРИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ЗАГВАРУУД” хэмээх хялбаршуулсан гарын авлагыг суурь мэдээлэл болгон ашиглах боломжтой юм. Энэхүү гарын авлагад Монгол орны бэлчээрийн зонхилох төрлүүдийг экологийн чадавхаар нь ангилан 22 бүлэгт хуваасан бөгөөд бүлэг бүрээр нь соргог болон өөрчлөгдсөн төлөв байдлын хувилбарууд тэдгээрийн хоорондын шилжилт өөрчлөлтийг тоон үзүүлэлтээр боловсруулан загварчилж, ашиглалтын зохистой горим, хэлбэрийн технологийн зөвлөмжүүдийг хавсаргасан байдаг.

(Зураг 4).

1. Тухайн аймаг, сум, цэг байгалийн аль бүс бүслүүрт хамаарч байгааг тодорхойлно.
2. Бүс бүслүүрийн дотор гадаргын хэлбэрийг нь тодорхойлно.
3. Хөрсний шинж чанар болон ургамалжилтын хэв шинжийг тодорхойлно.

Зураг 1.4. Бэлчээр нутгийн экологийн чадавх тодорхойлох эхний үе шат

Дээрх дарааллаар тохирох экологийн бүлэг болон төлөв байдал өөрчлөлтийн загвараа оноосны дараа тухайн бэлчээрийн төлөв байдлыг доорх аргачлалын дагуу үнэлнэ.

4. Холбогдох загварт голлох зүйл ургамлуудын /эсвэл аж ахуйн бүлгийн/ бүрхэцийн хувийг тодорхойлно.
5. Дээрх мэдээлэлдээ үндэслэн харгалзах төлөв байдалд холбон сэргэх чадавхийг нь тодорхойлно.
6. Бүрхэцийн мэдээллээс гадна тухайн жилийн өнгө, ургацын мэдээ, ургамлын идэгдэцийн байдал болон өнгөн хөрсний элэгдэл, эвдрэл зэргийг харгалзан үзэх шаардлагатай.

Дээр дурдсан аргачлалууд гарын авлагад нарийн тодорхой заагдсан тул дэлгэрэнгүй мэдээллийг “МОНГОЛ ОРНЫ БЭЛЧЭЭРИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ЗАГВАРУУД” –аас үзнэ үү (5).

Бэлчээрийн төлөв байдлыг зорилтот төвшинд сэргээх менежментийг хэрэгжүүлэх үүднээс бэлчээрийн ургамлын сэргэх чадавхид суурилсан бэлчээрийн менежмент хэмээх шинэ ойлголт, хандлагыг нэвтрүүлжээ. Бэлчээрийн сэргэх чадавхид суурилсан менежмент бол хүрээлэн буй орчны болон нийгмийн хувирал өөрчлөлт бүхий нөхцөлд малын мах, ноос ноолуур болон экосистемийн үйлчилгээний тогтвортой байдлыг хангахад чиглэж байгаа юм. Энэхүү бэлчээрийн сэргэх чадавхид суурилсан менежментийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам (ХХААХҮЯ), Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам (БОАЖЯ), Барилга, хот байгуулалтын яам (БХБЯ), цаашилбал малчид, орон нутгийн захиргааны бодлого, үйл ажиллагааны үндэсний хэмжээний харилцан уялдаа, хамтын ажиллагаа нэн шаардлагатай.

БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТЫГ СЭРГЭХ ЧАДАВХИД ТОХИРУУЛАХ ЗӨВЛӨМЖ

Бэлчээр ашиглалтын эрчим, тэжээлийн нөөцийн бүрдэлт, тэжээл зарцуулалт, мал аж ахуйн бүтээмжийн тогтвортой байдал, түүнчлэн хөрсийг элэгдэл эвдрэлээс хамгаалах, усны ай савын экосистемийн тогтвортой байдлыг хангахад бэлчээрийн сэргэх чадавхид суурилсан ашиглалтын үндсэн зарчим болох боломжит даацыг баримтлах нь чухал.

Сэргэх чадавхийн 1-р түвшин: Тухайн үеийн соргог төлөв байдлыг хадгалах зорилгот нийцүүлэн мал бэлчээрлэлтийн ачааллыг тухайн бэлчээрийн боломжит даацын хэмжээнээс хэтрүүлэлгүйгээр тохируулах шаардлагатай.	Сэргэх чадавхийн 2-р түвшин: Төлөв байдлын тухайн үеийн түвшинг соргог түвшинд хүргэх үндсэн зорилгын хүрээнд ашиглалтын хэм хэмжээ, ачааллыг тухайн бэлчээрийн хэм хэмжээ, ачааллыг тухайн бэлчээрийн байдлын суурилсан чадавхид суурилсан боломжит даацаас 5 хувь доогуур байхаар тохируулан хөтөлнө. Ашиглалтын энхүү хэмжээг соргог төлөв байдлалд оруулах зорилготой хүрсний дараа өөрчлөх, нэмэгдүүлж тооцох боломжтой.	Сэргэх чадавхийн 3-р түвшин: Төлөв байдлын доройтох өөрчлөгдсөн түвшинг соргог түвшинд хүргэх үндсэн зорилгын хүрээнд ашиглалтын хэм хэмжээ, ачааллыг тухайн бэлчээрийн байдлаар тохируулан хөтөлнө. Тухайн бэлчээрийг улирлын туршид ашиглах буй одоогийн горимд богино хугацааны сэлгээг оруулах нь илүү үр дүнтэй байх болно. Улирлын бэлчээр бүрээр ашиглалтын зохистой хугацаа болон байршилж жил бүрийн төлөвлөлтөөр тогтоох бөгөөд энэ нь БАХ бүрийн бэлчээрийн онцлогт тохирсон, ялгаатай байх шаардлагатай. Жишээ нь, өвөлжөө/ хавархааны бэлчээрийн зүүн хэсгийг нь эхний жилийн 1-р хагаст ашиглах, дараа нь үлдсэн хугацаанд баруун хэсэгт шилжиж ашиглах, дараа жил нь энхүү 2 талбайг сэлгээний загварыг сөөлжүүлэх, өөрөөр хэлбэл, хугацааны эхний хагаст бэлчээрийн баруун хэсгийг , үлдсэн хугацаанд нь зүүн талыг ашиглах байдлаар зохицуулна гэсэн үг. Бэлчээр ашиглалтын горимын энэхүү тохируулгыг хамгийн багаар 7 жил, бэлчээр сэргэж соргог төлөв байдлалд шилжиж хүртэл өөрчлөлийгээр мөрдөх бөгөөд соргог төлөв байдлалд шилжиж сайжирсан нөхцөлд ачааллыг өөрчилж нэмэгдүүлэх боломжтой.	Сэргэх чадавхийн 4-р түвшин: Хүчтэй доройтсон бэлчээрийг сайжруулах, бүтээмж, чанарыг нэмэгдүүлэх зорилгыг хэрэгжүүлэх гол арга зам бол ашиглалтын ачааллыг бууруулахын зэрэгцээ ургалтын хугацаанд малын хөлөөс чөлөөлөх ажлыг хослуулах явдал мөн. Бэлчээрийн ачааллыг сэргэх чадавхид суурилсан боломжит даацаас 15 хувь доогуур байхаар тохируулахын зэрэгцээ 3 жил дараалан ургалтын хугацааны ашиглалтаас бүрэн чөлөөлөх шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл, хавар ногоо цухуйхаас хадгартал малын хөлөөс бүрэн чөлөөлөх, ургамал тайван байдалд байх үед боломжит дооцоос 15 хувь хоргудуулсан ачаалаар ашиглах боломжтой. Эхний 3 жил дараалан ургалтын хугацаанд ашиглалтаас бүрэн чөлөөлсний дараа хоёр жил дараалан ургалтын хугацаанд нь боломжит даацаас 15 хувь доогуур ачаалалтайгаар ашиглах, дахин 3 жил ашиглалтаас чөлөөлөх, 2 жил дараалан ургалтын хугацаанд нь ашиглах загварыг нэвтрүүлнэ. Ийм зохицуулалт бүхий менежментийг дор хаяж 10 жил хэрэгжүүлж, соргог буюу зорилгот төлөв байдлалд шилжиж сайжиртал үргэлжлүүлэх, харин бэлчээр сэргэж уг төлөв байдлалд хүрсний дараа сэргэх чадавхид суурилсан даацад харгалзуулсан ачаалалтай ашиглана.	Сэргэх чадавхийн 5-р түвшин: Төлөв байдлын энэ түвшинд хөрсний элэгдэл, эвдрэлийг сааруулах, хөрсний болон ургамлан нөмрөгийн тогтворжилтыг дэмжихэд чиглэгдсэн үндсэн зорилгыг бэлчээрийн урт, богино хугацаагаар ашиглалтаас чөлөөлөх, ачааллыг сэргэх чадавхид суурилсан даацаас 15 хувь доогуур түвшинд тохируулах зэрэг арга хэмжээг хослуулах замаар хэрэгжүүлэх боломжтой. Эхний хоёр жилийн хугацаанд бэлчээрээ ашиглалтаас бүрмөсөн чөлөөлнө. Ашиглалтаас чөлөөлсөн хоёрдахь жилээс залгуулаад ургалтын хугацаанд малын хөлөөс 3 жил дараалан чөлөөлнө. Сэргэх чадавхид доогуур ачаалалтайгаар тайван буюу ургалтын бус хугацаанд ийм бэлчээрийг ашиглах болно. Эхний 3 жил ургалтын хугацаанд ашиглалтаас чөлөөлсний дараагийн хоёр жил ургалтын хугацаанд нь боломжит даацаас 15 хувь доогуур ачаалалтайгаар ашиглах, дахин 3 жил ашиглалтаас чөлөөлөх, 2 жил дараалан ургалтын хугацаанд нь ашиглана. Зохистой ашиглалтын урт хугацааны энэхүү загварыг дор хаяж ургалтын улиралд ашиглалтаас чөлөөлөх 3 орчилтойгоор үргэлжлүүлэх хэрэгтэй.
--	--	--	--	---

2. БЭЛЧЭЭРИЙН МЕНЕЖМЕНТИЙН ШИНЭ ХАНДЛАГА

2.1. БЭЛЧЭЭРИЙН СЭРГЭХ ЧАДАВХИД СУУРИЛСАН МЕНЕЖМЕНТ

Хүрээлэн буй орчин, улс орны эдийн засгийн өөрчлөлтийн нөхцөлд мах, сүү, ноос ноолуур зэрэг байгалийн гаралтай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл болон үйлчилгээний тогтвортой байдлыг хангахад бэлчээрийн сэргэх чадавхид суурилсан ашиглалт бүхэлдээ чиглэгддэг. Бэлчээрийн ургамалжилт, хөрсийг хамгаалах, сэргээн сайжруулах, малын ашиг шим, эрүүл мэндийг хамгаалах замаар малчин зоны ган зуд, уур амьсгалын өөрчлөлт, зах зээлийн эрсдэлийг даван туулах чадварыг нэмэгдүүлэх зорилгыг “сэргэх чадавхи” өөртөө агуулж байдаг. Бэлчээрийн сэргэх чадавхид суурилсан ашиглалт нь бэлчээр ашиглалттай холбоотой аливаа тулгамдсан асуудлуудыг зөв төсөөлж, орон нутгийн төвшинд малчдын байгууллага (жишээлбэл бэлчээр ашиглагчдын хэсэг, малчдын бүлэг, хот айл) болон сумын захиргаагаар дамжуулан орон нутагтаа шийдвэрлэх арга замыг зөвлөх, хэрэгжүүлэх боломжийг холбогдох мэргэжилтнүүд болон малчдад олгодог.

ГЗБГЗЗГ-ын даргын 2010 оны 497 тоот тушаалаар батлагдсан сумын газар зохион байгуулалтын тухайн жилийн төлөвлөгөө боловсруулах аргачлалд агентлагаас мөрдөж байгаа бэлчээрийн менежментийн хамрах хүрээг тодорхой заасан. Газрын төлөвлөлтийн энэ ажиллагааг илүү боловсронгуй болгох үүднээс дараах ажлууд хийгдэж байна.

- 1) Төлөвлөгөө боловсруулах ба хэрэгжүүлэх явцад БАХ, малчдын бүлэг, малчдын оролцоог дээшлүүлэх,
- 2) Орон нутагт бэлчээр ашиглалтын үр нөлөөг хянах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх улмаар өвлийн бэлтгэлээ базаах, дасан зохицох менежмент хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай бэлчээрийн төлөв байдал, тооцоот даацын мэдээллээр хангах,
- 3) Бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулсан БАХ-ийн тоо нэмэгдэж байгаа, гэрээг ГЗБГЗЗГ-ын дэргэдэх газрын мэдээллийн санд албан ёсоор бүртгэх ажил эхлээ.
- 4) сүргийн менежмент ба зах зээлд хүрэх боломжийг дээшлүүлэх,

Үндэсний хэмжээнд ХХААХҮЯ, ГЗБГЗЗГ, ЦУОШГ, орон нутгийн төвшинд бэлчээр ашиглагчдын хэсгүүд болон сумын захиргаад хоорондын хамтын ажиллагаанд тулгуурласан сэргэх чадавхид суурилсан бэлчээрийн менежментийн 6 чухал алхам хэрэгждэг.

1. Бэлчээр ашиглагчдын хэсгийн зохион байгуулалт: Бэлчээр нутгаа хамтдаа ашиглаж ирсэн уламжлалт хил зааг дээрээ үндэслэн малчид зохион байгуулалтад орох (БАХ болон бусад боломжит хэлбэр байж болно)- оос сэргэх чадавхид суурилсан бэлчээрийн менежментийн үйл ажиллагаа эхэлнэ (Алхам 1).
2. Бэлчээрийн төлөв байдал, сэргэх чадавхийн зураглал: Бэлчээрийн уламжлалт хил заагийг зурагт буулгаж БАХ-ийн бусад малчид болон хөрш малчид, малчдын бүлгүүдтэй зөвшилцөх, экологийн талбар, улирлын

- ашиглалт, бэлчээрийн төлөв байдал зэрэг орон зайн мэдээллийг нэмж тусгах, мөн сумын газрын даамал, бэлчээр хариуцсан мэргэжилтэн, БАХ-ийн төлөөлөл хамтран экологийн чадавхийн тодорхойлолтыг ашиглан БАХ-ийн бэлчээрт үнэлгээ өгөх (Алхам 2);
3. Бэлчээр зохион байгуулалтын төлөвлөгөө: БАХ-ийн бэлчээрийн зураглал болон экологийн чадавхийн тодорхойлолтыг ашиглан малчид, сумын мэргэжилтэн хамтран бэлчээр ашиглалтыг жилээр төлөвлөх, түүний дотор ачаалал, улирлаар ашиглах хуваарь, сэргээх арга хэмжээ зэргийг тусгах, (Алхам 3);
 4. Бэлчээр зохион байгуулалтын төлөвлөгөөний хэрэгжилт: Бэлчээр, мал үржлийн мэргэжилтнээс техник ажиллагааны заавар зөвлөмж авах замаар төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх тал дээр малчид хамтран ажиллана. Мөн **бэлчээр ашиглах гэрээ байгуулах, журам боловсруулж мөрдөх**, (Алхам 4).
 5. Бэлчээр ашиглалтын үр нөлөөг хянах: Улсын хэмжээнд хэрэгжиж буй фотомониторингийн хөтөлбөрийн хүрээнд сумын газрын даамал жил бүхэн БАХ-уудын улирлын бэлчээр бүрээр сонгосон цэг дээр мониторинг хийж бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөөний хэрэгжилт, үр нөлөөг хянадаг (Алхам 5).
 6. Бэлчээрийн төлөв байдлын хандлагыг олон нийтэд түгээх: Сумын даамал энэхүү үнэлгээнд тулгуурлан бэлчээрийн чадавхийн зураглал, сэргэх чадавхийн төвшинг хянаж, шаардлагатай тохиолдолд шинэчлэхээс гадна менежментийг өөрчилж шинэчлэх орон зайн шаардлагыг тодорхойлно. Энэ нь менежментийн төлөвлөсөн арга хэмжээний хэрэгжилтийг хангах, үйл ажиллагааг зохицуулах чухал арга хэрэгсэл мөн. ЦУОШГ ба ГЗБГЗЗГ-аас тус тусын цэг дээр явуулж буй урт хугацааны мониторингийн мэдээллийг аймагт болон төв байгууллагуудад хүргүүлж, газар дээрх нөхцөл байдал, хандлагын талаарх мэдээллийг малчид, сумын захиргаа, олон нийтэд түгээнэ (Алхам 6). Бэлчээрийн төлөв байдал, чанарт гарч буй өөрчлөлтийн талаарх эдгээр мэдээллийг ашиглан шаардлагатай нөхцөлд экологийн чадавхийн тодорхойлолтод нэмэлт өөрчлөлт хийх боломжтой.

Дээр дурдсан эдгээр алхмууд үндэсний болон орон нутгийн нэлээд олон байгууллагыг хамардаг учраас тэдгээр байгууллагын хоорондын зохицуулалт чухал юм. Тухайлбал,

- Малчдын байгууллагууд; БАХ-үүд, аймаг, сумын бэлчээр ашиглагчдын холбоод, Бэлчээр ашиглагчдын үндэсний холбоо.
- Төрийн байгууллагууд; ЦУОШГ, ГЗБГЗЗГ, Аймаг дундын отрын бэлчээр ашиглалтын захиргаа /АДОБАЗ/, Мал эмнэлгийн ерөнхий газар /МЭЭГ/, Хөдөө аж ахуйн нэвтрүүлэх төв.
- Хувийн хэвшил: боловсруулах үйлдвэрүүд, банк, бизнесийн бүлгүүд.
- Их сургууль, эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгүүд.
- Байгаль орчны төслүүд, Иргэний нийгмийн байгууллагууд.

Аймаг, сумдын Засаг даргын орлогч нараар удирдуулсан бэлчээрийн менежментийн ажлын хэсгүүд олон талт үйл ажиллагааны зохицуулалтын чиг үүрэгтэйгээр байгуулагдан ажиллаж байна. Энэхүү ажлын хэсгүүд нь дээр өгүүлсэн бэлчээрийн сэргэх чадавхид суурилсан менежментийн алхмуудын үр ашигтай уялдаа, оролцогч талуудын хооронд өгөөжтэй хамтын ажиллагааг хангах, бэлчээр ашиглалтын гэрээ зэрэг бүхий л алхмуудад харгалзах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд бодлогын дэмжлэг үзүүлж ажилладаг.

Экологийн чадавхийн тодорхойлолтын мэдээллийг тусгасан гарын авлага, технологийн заавар, хялбаршуулсан загварын каталогийг ЦУОШГ, ГЗБГЗЗГ, ШУА-ийн Ерөнхий болон сорилын биологийн хүрээлэнгийн эрдмийн зөвлөл болон мэргэжлийн ба менежментийн зөвлөлөөс шинжлэх ухааны үндэслэл сайтай, бэлчээр, байгалийн нөөцийн менежментийн салбарт ашиглах боломжтойг баталгаажууллаа. Эдгээр гарын авлага, материалууд нь бэлчээр ашиглалт төдийгүй зэрлэг амьтдыг хамгаалах, орчны нөхөн сэргээлтийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд ашиглагдах бүрэн боломжтой.

2.1.1. НЭГ НУТАГ УСНЫ МАЛЧИД БЭЛЧЭЭР НУТГАА ЗҮЙ ЗОХИСТОЙ АШИГЛАХ ХАМГААЛАХ НИЙТЛЭГ АШИГ СОНИРХЛООРОО НЭГДЭЖ ХАМТЫН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫГ БИЙ БОЛГОН ХӨГЖҮҮЛЖ БАЙНА

Бэлчээрийг дундаа хамтран ашиглаж, үр шимийг нь хүртэж ирсэн малчин өрхүүд мал маллах арга ажиллагаа, нүүдлээ нутгийн онцлог, байгаль-цаг уурын өөрчлөлт, бэлчээрийн даац чадавхид нь тохируулан уян хатан зохицуулах, доройтлоос хамгаалах, сэргээн сайжруулах нийтлэг ашиг сонирхол, хил зааг, нутаг дэвсгэрийн харьяаллаар нэгдэн хамтын зохион байгуулалтыг бий болгож байна. Энэхүү малчдын хамтын зохион байгуулалтыг “Бэлчээр ашиглагчдын хэсэг” хэмээн тодорхойлж байгаа бөгөөд бие биесээ сайн мэдэх, жилийн хэд хэдэн улиралд айлсан нутаглаж бэлчээрээ хамтран ашигладаг малчин өрх нийлж БАХ-ийг байгуулдаг. Дундын бэлчээрт үндэслэсэн малчдын хамтын зохион байгуулалт нь нэг талаас хөдөлмөр зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, малчдын хоршилтыг хөгжүүлэх, шийдвэр гаргахад малчдын оролцоог нэмэгдүүлэх, байгалийн нөөцийг зүй зохистой ашиглах, хамгаалах, бэлчээрийн менежментийг хамтын удирдлагаар хэрэгжүүлэх хариуцлагын тогтолцоог бий болгох нөхцөлийг бүрдүүлэх, нөгөө талаас БАХ-ийн хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаанаас хамааран тэдний бэлтгэж буй малын гаралтай түүхий эдийг тогтвортой хэмээн үзэх нөхцөл бүрдэх чухал ач холбогдолтой юм.

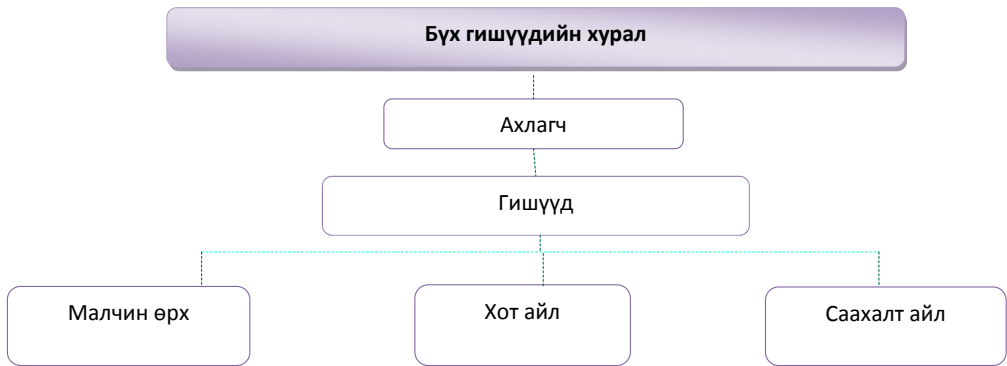
Иргэний хуулийн 481.1-д: “Хамтран ажиллах гэрээний үндсэн дээр хэд хэдэн этгээд холбоо болон нөхөрлөлийн хэлбэрээр зохион байгуулагдаж үйл ажиллагаа явуулж болох бөгөөд ийм байгууллагыг улсын бүртгэлд бүртгүүлэхгүй, бүтэц, зохион байгуулалтыг гишүүд харилцан тохиролцож тодорхойлно” гэж заасныг үндэслэн малчдын хамтын зохион байгуулалтын нэг хэлбэр болох БАХ-ийг байгуулж, үйл ажиллагаа явуулж болох талаар зохицуулсан байдаг. Энэ хуульд заасан хамтран ажиллах гэрээг БАХ-ийн дотоод дүрмээр адилтган үзэж уг дүрэмд БАХ-ийн бүтэц зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа засаглалыг нарийвчлан тусгаж боловсруулан бүх гишүүдийн хурлаар хэлэлцэн баталдаг.

Энэ нь тухайн бэлчээр нутгийн малчин өрхийг ямар нэг ялгаварлалгүйгээр энэхүү бүтцэд заавал хамруулан бэлчээрийн хил заагийг тогтоож БИНХ-аар хэлэлцүүлэн дэмжүүлж, улмаар сумын Засаг даргын захирамжаар баталгаажуулдаг. Өөрөөр хэлбэл, БАХ-ийн ашиглаж буй бэлчээр нь малчдын дундын ашиглалтад байх бөгөөд ашиглах, хамгаалах шийдвэрийг нийтээр зөвшилцөж гаргах тул тухайн хил зааг дотор мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхэлж буй өрх бүрт хамаатай, энэ агуулгаар тухайн бэлчээрийг ашигладаг бүх малчин өрх БАХ-ийн гишүүн байх шаардлагатай юм.

а. Хэсэг, бүлгийн бүтэц зохион байгуулалт.

БАХ-ийн удирдах дээд байгууллага нь бүх гишүүдийн хурал юм. Бүх гишүүдийн хурлаар аливаа асуудлуудаа хэлэлцэж, хамтын шийдвэрийг олонхийн саналаар баталж, БАХ-ийн хурлаас гарсан аливаа шийдвэрийг бүх гишүүдээрээ дагаж мөрдөх талаар дотоод дүрэм журамдаа тодорхой тусгасан байдаг.

Хамтран ажиллах, өдөр тутмын холбоо харилцаатай байх, тээврийн зардал чирэгдэл бага гаргах, цаг алдахгүй илүү уян хатан шийдвэр гаргах талаасаа ийм зохион байгуулалт зайлшгүй шаардлагатай байдаг.

б. Хэсэг, бүлэг байгуулах үндсэн алхмууд

Алхам нэг: Малчид зөвшилцөх. Малчид баг болон нутаг усаараа уулзалт хурал зохион байгуулж нүүдэл болон бэлчээр ашиглаж ирсэн уламжлалт хэлбэрээр хичнээн хэсэг, бүлэг байгуулах боломжтой талаар хэлэлцэж тогтоно. /Дунджаар нэг суманд 9 орчим хэсэг, бүлэг байдаг ба хангайд арай олон, тал хээр, говьд цөөн байдаг./

Алхам хоёр: Гишүүнчлэлээ тогтох. Тухайн хэсэг, бүлэгт хамрагдах малчин өрхүүдийг тогтооно. Аль нэг өрх тодорхойгүй шалтгааны улмаас хэсэг, бүлэгт хамрагдахгүй үлдэж болохгүй. Учир нь бэлчээр малчдын дундын өмч бөгөөд ашиглах шийдвэрийг бүгд зөвшилцөж байж гаргах тул бэлчээр нэгтэй өрх бүрд хамаатай байх юм. /Дунджаар 30-40 өрх хамрагддаг./

Алхам гурав: Хэсэг, бүлгийн хил заагийг гар зураг хэлбэрээр хамтран зурах. Газрын зураг (1:100000 мянганы масштабтай)-т тухайн баг болон нэг нутаг усны малчдын улирлын бэлчээрийн хил зааг, малчин өрхийн дөрвөн улирлын байршлыг тодорхой ялгах тэмдгээр тэмдэглэсний дараа БАХ-ийн хил заагийг байгалийн / газрын гадаргуу, уул, ус, ой мод, гол мөрөн, жалга гэх мэт малын бэлчээрийг заагладаг газар зүйн болон гадаргын хүчин зүйлс/ болон гараар барьж байгуулсан объектоор баримжаалж бусад газраас ялгарч буй хил заагаар зааглан газар усны нэрээр нэрлэж зурна. Зургийг зурахад бүх гишүүд байлцана. (БАХ-ийн бэлчээр нутаг нь тухайн хэсэг, бүлгийн малчин өрхүүдийн малын бэлчээрээр хязгаарлагдана)

Алхам дөрөв: Эрх бүхий этгээдтэй зөвшилцөх. БАХ-ийн хил зааг, гишүүнчлэл тодорхой болсны дараа хөрш зэргэлдээ орших хэсэг, бүлэг, малчин өрхөөс санал авч зөвшилцөн тохиролцсоны үндсэн дээр хил, заагийн асуудлыг Багийн Иргэдийн Нийтийн Хурлаар хэлэлцүүлнэ.

Алхам тав: БАХ-ийн эрхэм зорилгоо тодорхойлох, дүрмийг батлах. Тогтоосон зааг бүхий бэлчээрийг урт хугацаагаар зохистой ашиглах, БАХ-ийн үйл ажиллагааг хамтын удирдлагын зарчмаар хангах, гишүүн өрхийн амьжиргааг дээшлүүлэх, тогтворжуулахад хэсэг, бүлгийн үйл ажиллагааны зорилго оршино. БАХ-ийн гишүүн өрхүүд хуралдаж хамтран ажиллах дүрмээ баталж гарын үсэг зурснаар хэсэг, бүлэг албан ёсоор байгуулагдсанд тооцно.

Алхам зургаа: БАХ-ийн ахлагчийг сонгох. Хэсэг, бүлгийн гишүүдийг нэгдмэл удирдлагаар хангаж, үйл ажиллагааг нь дэмжих, чиглүүлэх, эв нэгдлийг хангаж хамтын үйл ажиллагааг сайжруулах малчдыг төлөөлж, тэдний дуу хоолойг орон нутгийн засаг захиргаа болон олон нийтэд хүргэх чадвар бүхий 2-3 малчныг ахлагчаар нэр дэвшүүлж, гишүүдийн олонхын саналаар нэг хүнийг сонгож ажиллуулна. Ахлагч сайн дурын үндсэн дээр ажиллана. БАХ-ийн ахлагч нь БАХ-ийн байнгын үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, хурлаас гаргасан шийдвэрийн хэрэгжилтийг хангах, тодорхой асуудлууд дээр гишүүдээ төлөөлөн гэрээ хэлцэл хийх боломж бололцоог дотоод журмаараа олгосон байдаг.

Алхам долоо: БАХ-ийн гишүүд хамтын шийдвэр гаргах. Нэгэнт зохион байгуулагдсан малчид хуралдаж аливаа (бэлчээр ашиглах төлөвлөгөө буюу гар зураг гаргах, дундын сан бүрдүүлэх, бэлчээрээ сайжруулах, малаа чанаржуулах, ашиг орлогоо нэмэгдүүлэх гэх мэт) асуудлыг хамтын шийдвэр гаргаж хэрэгжүүлнэ.

Цаашид хэсэг, бүлгийн гишүүд улирал бүр ойр ойрхон хуралдаж, тулгамдсан асуудлаа шийдвэрлэж байх шаардлагатай.

Алхам найм: БАХ-ийн хил, заагийг баталгаажуулах. БИНХ-аар хэлэлцүүлж, гарсан саналыг сумын Засаг даргад хүргүүлж хэсэг, бүлгийн хил, заагийг баталгаажуулж албажуулах асуудлыг холбогдох мэргэжилтний туслалцаатайгаар шийдвэрлүүлнэ.

с. БАХ-ийн хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа.

Хэсэг, бүлгийн зохион байгуулалтад орсон малчид доорх 3 чиглэлээр нэг хүн, нэг өрхийн хүч хүрэхгүй ажлыг хамтран хэрэгжүүлж, хөдөлмөрөө хоршиж ажиллана.

1. Бэлчээрээ доройтуулалгүй, хуваарьтай, даацад нь тохируулж ашиглах,
 2. Малын эрүүл мэнд, чанарыг сайжруулах,
 3. Малчид орлогоо нэмэгдүүлэх.
-
1. Бэлчээрээ доройтуулалгүй, хуваарьтай, даацад нь тохируулж ашиглах үйл ажиллагааны чиглэл:
 - 1.1. Хэсэг, бүлгийн бэлчээрийн хил заагийг зөвшилцөн тогтоох, бэлчээрийн улирлын ашиглалтын заагийг тогтоох,
 - 1.2. Бэлчээрийг улирлаар сэлгэн ашиглах, өнжөөж амрах, газар нутгуудыг товлож, мал оруулах, гаргах хуваарь, төлөвлөгөө буюу гар зураглал гаргаж хэрэгжүүлэх,
 - 1.3. Бэлчээрийн даац ачааллыг тооцож, малын тоо толгойг бэлчээрийн даацад тохируулах,
 - 1.4. Шинээр хадлангийн талбай гаргах, усжуулах, хашиж хамгаалах, бордож сайжруулах,
 - 1.5. Шинээр өвөлжөө, хаваржаа барих газрыг хэлэлцэж шийдвэр гаргах,
 - 1.6. Өөр газар шилжин явагсдын ашиглаж байсан бэлчээр, хадлангийн талбайн талаар шийдвэр гаргах,
 - 1.7. Бэлчээр, хадлангийн хуваарь, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх, зөв зохистой ашиглах журам тогтоож мөрдөх,
 - 1.8. Хэсэг, бүлгийн гишүүд бэлчээрээ доройтож буй эсэхэд хяналт тавьж, бэлчээрийн төлөв байдал ашиглалтын нөлөөллийн үнэлгээг улирлын бэлчээр тус бүрд жил бүр хийлгэх. Хэсэг, бүлгийн 4 улирлын бэлчээр тус бүрд нэг бэлчээрийн фотомониторингийн цэг байгуулж жил бүрийн 8 сарын эхний 10 хоногт багтаан сумын газрын даамалтай хамтран судалгааг явуулах ба судалгааны үр дүнд үндэслэн ирэх жилийн бэлчээр зохион байгуулалтыг төлөвлөнө.
 - 1.9. Хэсэг, бүлэг нь газрын тухайн хуульд зааснаар Бэлчээр ашиглалтын гэрээг сумын засаг даргатай байгуулж бэлчээр нутгаа хамгаалж болно.

2. Малын эрүүл мэнд, чанарыг сайжруулах чиглэл:

- 2.1. Малаа эрүүл байлгах, мал эмнэлгийн урьдчилан сэргийлэх тарилга вакцин, угаалга, ариутгал халдваргүйжүүлэх арга хэмжээг цаг тухайд нь мэргэжлийн байгууллагаар хийлгэх, бүртгүүлэх,
- 2.2. Мал сүргээ бэлчээрийн даацад нь тохируулж өсгөх, өндөр ашиг шим бүхий тухайн бүс нутгийн онцлогт дасан зохицсон тэсвэрлэх чадвар бүхий үүлдэр, омгийн мал сүргийг өсгөн үржүүлж маллахыг эрхэмлэх,
- 2.3. Тухайн бүс нутгийн онцлогт тохирсон сүргийн бүтцийн зохистой харьцааг барих,
- 2.4. Малаа богино хугацаанд тарга тэвээрэг авахуулах, хүйтний улиралд шаардлагатай өвс тэжээлийн нөөцийг хангалттай бэлтгэх
- 2.5. Жилийн дөрвөн улиралд малд хүрэлцэхүйц хэмжээний худаг, усны эх үүсвэртэй байх,
- 2.6. Мал сүрэгтээ тохирсон хашаа хороо, бууцтай байх.

3. Малчдын орлого нэмэгдүүлэх чиглэлээр:

- 3.1. Малын гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүнийг чанартай, стандартын дагуу бэлтгэж үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, нэгдсэн журмаар зах зах нийлүүлж борлуулах,
- 3.2. Дундын мөнгөн санг бүрдүүлж, санхүүгийн дотоод хэрэгцээгээ хангах. Дундын мөнгөн сан нь гишүүддээ зээл олгох, хөрөнгө оруулалт хийх зэрэг олон хэлбэрээр ашиглагдаж болох бөгөөд харилцан бие биедээ итгэх итгэлцэл, хуримтлалыг бий болгоно.
- 3.3. Мал аж ахуйгаас бусад аргаар орлого олох боломжууд эрэлхийлж ажиллах.

2.1.2. БЭЛЧЭЭРИЙН ЭКОЛОГИЙН ЧАДАВХЫН ЗУРАГЛАЛЫН ТУХАЙ

Бэлчээрийн экологийн чадавх гэж ашиглалтын нөлөөнд үзүүлэх хариу үйлдэл, ургамалжилтын төрөл, зүйл, бүтээмж нь бусад газруудаас ялгагдахуйц өвөрмөц, хөрс, өндөршил, уур амьсгал зэрэг физик шинжээр онцлог тодорхой нэгэн орон зайг хэлнэ. Энгийнээр бол экологийн чадавх бүтээмжийн хувьд ижил орон зай гэсэн үг мөн. Экологийн чадавхыг тодорхойлсны гол ач холбогдол бол байгалийн нөөц, түүний дотор бэлчээрийн экологийн чадавх, даац багтаамжид суурилсан ашиглалтыг нэвтрүүлэх явдал мөн.

Бэлчээрийн экологийн чадавх нь бэлчээрийн газрын гадаргын хэлбэр, хөрс, ургамалжилт, уур амьсгалын онцлогоор экологийн чадавхын бүлгүүдэд хуваагдаж, энэ нь төлөвлөлт болон мониторингийн үнэлгээний мэдээллийг боловсруулах суурь болдог. Швейцарийн хөгжлийн агентлагийн “Ногоон алт” төслийн хүрээнд бэлчээрийн экологийн судалгааны багаас УЦУОСМХ, ГЗБГЗЗГ-ын мэргэжилтнүүд болон ШУА-ийн Ерөнхий болон сорилын биологийн хүрээлэн, ХААИС-ийн эрдэмтэд, зөвлөхүүдтэй хамтарч боловсруулсан “Монгол орны бэлчээрийн төлөв байдал,

өөрчлөлтийн загвар нь 2015 онд баталгаажсанаар эдүгээ улсын хэмжээнд бэлчээр ашиглалтыг төлөвлөх, бэлчээрийн төлөв байдлыг үнэлж, хянах арга хэрэгсэл болон ашиглагдаж байна. Уг загварт Монгол орны зонхилох бэлчээрийг экологийн чадавхаар нь 22 бүлэгт ангилж, бүлэг тус бүр дээр төлөв байдлын шилжилт өөрчлөлтийг сайжруулах зөвлөмжийн хамт загварчилсан байдаг. Бэлчээрийн тогтвортой ашиглалтыг хэрэгжүүлэхэд газар нутгийн онцлог, экологийн чадавх, бүтээмжит чанар, нөхөн сэргээх шаардлага зэргийг судалж хэрэгжүүлэх нь чухал байдаг. Цаашид сумын нутаг дэвсгэрийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө болон бэлчээрийн төлөв байдлын мониторинг хийхэд зайнаас тандан судлалын аргаар боловсруулсан орон зайн болон цаг хугацааны өргөн агуулгатай хиймэл дагуулын мэдээг ашиглан боловсруулсан бэлчээрийн экологийн чадавхын зураглалыг хийж гүйцэтгэдэг.

2.1.3. БАХ-ИЙН БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗРЫН АШИГЛАЛТ ХАМГААЛАЛТЫН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Бэлчээрийн газрын ашиглалт хамгаалалтын төлөвлөгөө нь бэлчээрийн нөөц болон даац, бүс нутгийн онцлог, бэлчээр ашиглах уламжлалыг харгалзан иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага, малчид, малчдын хэсэг бүлэгт бэлчээрийг эзэмшүүлэх ашиглуулах, хамгаалах, нөхөн сэргээх сайжруулах бодлогыг тусгасан газар зохион байгуулалтын баримт бичгийн бүрэлдэхүүн хэсэг байна.

Зорилго: Бэлчээрийн хэвийн төлөв байдлыг хадгалах, Мал аж ахуйн салбарыг тогтвортой хөгжүүлэх, бэлчээрийн доройтлыг бууруулах, зах зээлийн нөхцөлд нийцсэн бэлчээрийн менежментийг төлөвшүүлэх үүднээс бэлчээрийг зүй зохистой эзэмших, ашиглах, хамгаалахад чиглэгдсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд оршино.

Баримтлах зарчим: Сумын бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөөг боловсруулахдаа малчид БАХ-ийн оролцоонд тулгуурлан тэдгээрийн санал санаачлагыг төлөвлөгөөнд тусгах буюу төлөвлөлтийн доороос дээш чиглэх зарчмыг баримтална.

Малчид бэлчээр ашиглалт хамгаалалтын төлөвлөгөөг ямар алхам дараалалтай боловсруулж батлуулах вэ?

БАХ-ийн ахлагч

Багийн засаг
дарга

Сумын Засаг
дарга
Газрын даамал

1. БАХ

БАХ-ийн малчид гар
зураглал, төлөвлөгөөг
боловсруулж батлана

2. БИНХ

БАХ-ийн бэлчээр
ашиглалтын төлөвлөгөөг
хэлэлцнэ

3. СИТХ

Сумын тухайн жилийн
газар зохион
байгуулалтын төлөвлөгөө

Алхам 1: БАХ-ийн малчид хамтран бэлчээрээ хэрхэн зүй зохистой ашиглаж хамгаалах талаар төлөвлөгөө боловсруулна.

Гар зураглал нь тухайн БАХ-ийн малчид ирэх ондоо хэрэгжүүлэх бэлчээр ашиглалтын болон үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг нүдэнд харагдахуйц байдлаар ойлгомжтой дүрсэлсэн зураглал байх ба тухайн ажлуудыг хариуцах эзэн, хэрэгжүүлэх хугацаа, шаардагдах зардал зэргийг тусгасан БАХ-ийн жилийн төлөвлөгөө байна.

БАХ-ийн бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөөнд дөрвөн улирлын бэлчээрийг ашиглах хуваарь, зун намрын бэлчээрийг сар, улирлаар сэлгэж ашиглах, өнжөөж амрах, доройтсон бэлчээрийн хил заагийг зураглаж сайжруулах арга хэмжээг авах, отор нүүдэл хийх, худаг ус гаргах засварлах, хадлангийн талбайг ашиглах, хамгаалах, сайжруулах, бэлчээрийн хортон мэрэгчидтэй тэмцэх зэрэг арга хэмжээг тусгана.

Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд малын эрүүл мэнд, үүлдэр угсааг сайжруулах, орлого нэмэгдүүлэх, хөдөлмөр зохион байгуулалтын чиглэлээр тодорхой арга хэмжээг тусгана БАХ-ийн малчид уг ажлын төлөвлөгөө, гар зураглалыг 8-р сарын 1-ээс өмнө боловсруулж хурлаараа батлуулж гишүүд гарын үсэг зурж баталгаажуулна.

БАХ-ийн хурлаар батлагдсан төлөвлөгөөг БИНХ-аар оруулахаар өргөдлийн хамт Багийн засаг даргад хүргүүлнэ.

Алхам 2: БАХ-ийн малчдын гаргасан төлөвлөгөөг /гар зураг/ БИНХ-аар хэлэлцүүлэх

Багийн засаг дарга БАХ-үүдийн гар зураглал, төлөвлөгөөг БИНХ-аар хэлэлцүүлж батлуулан Сумын тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгуулахаар газрын даамалд хүргүүлнэ.

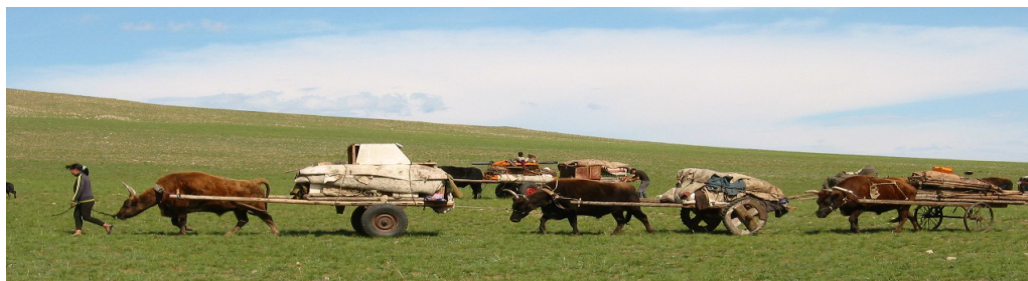
Алхам 3: БАХ-ийн төлөвлөгөөг, сумын тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгах Засаг даргаар ахлуулсан бэлчээрийн менежментийн ажлын хэсэг байгуулна. Газрын даамал ажлын хэсэгтэй хамтран бүх Багийн ИНХурлаас батлагдан

Сумын болон багийн төвүүд дээр мэдээ мэдээллийн самбар байрлуулах, БАХ-ийн өнжөөж амрах, сэлгэж ашиглах бэлчээрийн талбайд таних самбар байрлуулах зэрэг.

2.2. ТӨЛӨВЛӨГӨӨ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБООТОЙ ШИЙДВЭР ГАРГАХ, ХЭРЭГЖИЛТИЙГ ЗОХИОН БАЙГУУЛАХ

Сумын засаг дарга төлөвлөгөөнд тусгасан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор захирамж шийдвэрийг гаргаж нийтээр дагаж мөрдүүлэх.

Жишээ нь малчид БАХ-ийн саналыг үндэслэн бэлчээрийн газрыг гэрээгээр ашиглуулах, улирлын бэлчээрийг ашиглах хуваарь, өнжөөж амрах бэлчээрт мал оруулах гаргах хугацаа, өвөлжөө хаваржааны доорх газрыг эзэмшүүлэх, сумын отрын нөөц нутаг ашиглах, өвөлжилтийн бэлтгэл хангуулах гэх мэт төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхтэй холбогдох үйл ажиллагааны чиглэлээр захирамж шийдвэр гаргах.

2.3. Бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөөний хэрэгжилт болон үр нөлөөг хянах

Сумын хэмжээнд батлагдсан төлөвлөгөөг нийтээр дагаж мөрдөх, биелүүлэхийн төлөө БАХ-ийн малчид ажилын хэсэг чармайн ажиллах нь зүйн хэрэг юм. Иймд баг, сумын засаг дарга нар, мэргэжилтнүүд, сумын Бэлчээр ашиглагчдын холбоо, Малчид БАХ тус бүрдээ анхаарал тавьж хяналтын тогтоолцоог бүрдүүлж ажиллах явдал юм.

Төлөвлөгөөний хэрэгжилт болон үр нөлөөг фото мониторингийн үр дүнгээр үнэлнэ. Өөрөөр хэлбэл фото мониторингийн тухайн жилийн үр дүнг бэлчээрийн төлөв байдлын чанарын лавлагаа төвшинтэй харьцуулах замаар БАХ-ийн бэлчээр нь ашиглалтын нөлөөгөөр /улирлын хуваарьтай сэлгэж ашигласан, доройтсон бэлчээрийг ашиглалтаас чөлөөлсөн, өвөлжөө хаваржааны бэлчээрийг ургамал ургалтын хугацаанд амраасан зэрэг төлөвлөгөөнд тусгагдсан үйл ажиллагааны улмаас өөрчлөгдсөн/ хэрхэн өөрчлөгдөж байгааг, бэлчээр ашиглалтын гэрээний биелэлт зэргийг үнэлэх юм.

Архангай аймгийн Чулуут сумын Хүрэм багийн Бумбат БАХ-ийн гишүүд 2018 оны төлөвлөгөө, гар зургаа баримтлан жил бүр давтан ашиглаж ирсэн 6500 га зун-намрын бэлчээрийг 2018 оны 06 сарын 10-аас 08 сарын 28-нийг хүртэлх чөлөөлж хамгаалан, Хүрэм багийн Гурван ангархай гэх Хангайн нурууны улсын тусгай хамгаалалттай газрын ашиглагддаггүй бэлчээрийг ашиглахаар сумын газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгаж батлуулснаар ойролцоогоор 10 гаруй мянган малаар зун-намрын бэлчээрийн ачааллыг бууруулж чадсан үр дүнтэй арга хэмжээ болсон байна.

2.1.4. БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТЫН ГЭРЭЭ – БЭЛЧЭЭРИЙН ХАРИЛЦААГ ХАРИУЦЛАГАЖУУЛАХ АРГА ХЭРЭГСЭЛ БОЛОХ НЬ

1. Бэлчээр ашиглалтын гэрээг байгуулахын үндэслэл, ач холбогдол

Бэлчээр талхалж доройтуулж хохирол учруулсны төлөө хүлээх хариуцлагын ямар ч механизмгүй нийтээр ашиглах өнөөгийн тогтолцоо нь малынхаа тоо толгойг аль болох өсгөн төрийн өмчийн бэлчээрийг хэт ашиглан доройтуулах замаар хамгийн хямд аргаар ашиг олох аргыг сонгосон малчдыг хөхүүлэн дэврээж байгаа юм. Бэлчээрийг зохицуулалтгүй, дураар ашиглаж ирсэн явдлыг хумих, экологийн тэнцвэрийг хадгалах үүднээс бэлчээрийн харилцааг хариуцлагажуулах, бэлчээрийн ачааллыг зохистой төвшинд барих нөөц бэлчээртэй байж, цаг агаарын хүндрэлийн үед гарах хохирлыг бууруулах гол арга зам бол бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулж хэрэгжүүлэх, өөрөөр хэлбэл, бэлчээрийг малчдад урт хугацааны гэрээгээр ашиглуулах явдал мөн.

2. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний хууль эрх зүйн үндэслэл

Газрын тухай хуулийн 52.2, 52.4, 52.5 дахь заалт, Иргэний хуулийн 195-199 дүгээр заалт бэлчээрийг малчдад гэрээгээр ашиглуулах эрх зүйн үндэслэл болгоно. Бэлчээр ашиглалтын гэрээ нь шинээр газар олгох тухай биш, харин малчин өрхийн бэлчээр ашиглаж ирсэн уламжлалт эрхийг хүлээн зөвшөөрч баталгаажуулахад чиглэнэ. Нийгмийн зөрчил болон маргаантай асуудал гаргахгүй байх, үүний тулд малчин өрхийн газар ашиглалтын албан бус эрхийг зохих ёсоор хүндэтгэн зөвшөөрч, бүртгэлжүүлэхэд гэрээ тулгуурлана. Бэлчээр ашиглалтын гэрээ нь БАХ-ийн төвшинд улирлын нүүдэл ба урт хөлийн малын бэлчээр нутгийг зохицуулах, түүнчлэн мал сүргийн бүтэц, чанарыг сайжруулах замаар бэлчээрийн ачааллыг зохицуулах үйл ажиллагааны нягт уялдаа, харилцан нийц дээр тулгуурласан болно.

3. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний үндсэн зарчим

Бэлчээрийг гэрээгээр ашиглуулахад доорх зарчмуудыг баримтална:

- Гэрээг Газрын тухай хуулийн дагуу гэрээг бэлчээр ашиглагчдын хэсэг (БАХ), малчдын бүлэг/нөхөрлөлтэй байгуулна.

- Малчдын байгууллагын гишүүн бус эсэхээс үл хамааран бэлчээр нэгтэй малчин өрхийг бэлчээр ашиглагч мөн гэсэн үндэслэлээр нийтээр нь гэрээ байгуулахад хамруулах. Учир нь ямар ч малчны бэлчээрээ ашиглах эрхийг хасах эрх хэнд ч байхгүй юм.
- Ган, зуд зэрэг байгалийн гамшиг болоход харилцан орж гарах нь нээлттэй байх, гэхдээ малаа оруулахдаа учиртай, бэлчээрийн даацыг нь тооцдог байх.
- Гэрээгээр ашиглах бэлчээрийн байршил, хил зааг нь бэлчээр ашиглаж ирсэн уламжлал, нутаглалын одоогийн хэв маягт суурилсан байх.
- Хөрш нутагладаг малчдын бэлчээр ашиглах эрхийг хүндэтгэх, өөрийн эрхийг хүндэтгүүлэх
- Отрын нөөц нутаг, ил задгай ус, хужир мараа зэрэг онцгой газрыг сум, багийн мэдэлд авч үлдэх.

4. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний ач холбогдол

Бэлчээр ашиглах урт хугацааны гэрээ байгуулахын гол ач холбогдол бол:

- Малчдын бэлчээр нутгаа ашиглаж ирсэн уламжлалт эрх баталгаажна.
- Бэлчээрийн харилцаанд оролцогч талуудын үүргийг тодруулж баталгаажуулж улмаар бэлчээр эзэнтэй болно.
- Нийтийн бэлчээрийн эмх замбараагүй ашиглалтыг зогсоох, хариуцлагажуулах нөхцөл бүрдэнэ.
- МАА-н үйлдвэрлэлийн үр өгөөж, тогтвортой байдал сайжрах нөхцөл бүрдэнэ.
- Малын гаралтай бүтээгдэхүүний үнэлэмжийг нэмэгдүүлж улмаар малчин өрхийн орлого нэмэгдэж баталгаажна.

5. Бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулах үндсэн алхмууд

Алхам 1: Малчдыг хамтын зохион байгуулалтад оруулах, ахлагч сонгох, хэсэг бүлгийн хурал хийх

Бэлчээр ашиглагчдын хэсэг, бүлгийн гишүүнчлэлийн асуудлыг шийдэхдээ тухайн бэлчээр нутагт айл саахалт нутагладаг малчид уулзаж хамтарч хэсэг, бүлгийн зохион байгуулалтад орох боломж, дундын бэлчээр ашиглалт, хамгаалалтыг хамтдаа зохион байгуулах хэрэгцээ, давуу талуудын талаар хэлэлцэж, ахлагчаа сонгоно. Гэрээгээр ашиглахаар санал болгосон бэлчээр дотор хэсэг, бүлэгт нэгдээгүй өрх үлдэх ёсгүйг онцгой анхаарах хэрэгтэй. Аль нэг өрхийг хүчээр нүүлгэн шилжүүлэх замаар асуудлыг шийдвэрлэж болохгүй учраас малчдад зөв ойлголтыг өгөх, нэгдсэн ойлголтод хүргэх үүднээс уулзалт зөвлөгөөнийг хэд хэдэн удаа зохион байгуулах шаардлагатай.

Алхам 2: Гэрээгээр ашиглах бэлчээрийн хил заагийг тогтоох, зөвшилцөх

Хэсэг, бүлгийн гишүүнчлэлийн асуудлыг шийдвэрлэсний дараа гэрээгээр ашиглах бэлчээрийн хил заагийг тогтооно. Ингэхдээ одоогийн ашиглаж байгаа улирлын бэлчээр, өвөлжөө, хаваржаа, худаг, уст цэгээ гэрээт бэлчээрийн зааг дотор багтаах нь зүйтэй. Улирлын бэлчээр нь аль болох нэг дороо буюу ойрхон байвал сайн. Гэрээгээр ашиглах бэлчээрийн хил заагийг хэсэг, бүлгийн нийт гишүүн өрхийг байлцуулан хэлэлцэж тогтооно. Гэрээгээр ашиглах бэлчээрийн заагийг байгалийн тодорхой объектоор /газрын гадаргуу, даваа, овоо, уул, ус, нуруу, нам хотос, хөтөл, ой мод, гол мөрөн, жалга, зам г.м/ зураг дээр тэмдэглэнэ. Хил зааг доторх өвөлжөө, хаваржаа, зуслан, намаржаа, худаг уст цэг, гол, булаг, горхи, зам, шугам сүлжээ зэрэг объектуудыг оруулж зурна. Хил заагийг газар зүйн байршил тодорхойлогч GPS багажаар хэмжиж, координатыг нь тэмдэглэн баталгаажуулбал сайн. Гэрээгээр ашиглах бэлчээрийн хил заагийг тогтоож зурагласны дараа хөрш зэргэлдээх малчидтай зөвшилцөнө. Хэсэг, бүлгийн хилийг зэргэлдээх малчид, малчдын бүлэг хүлээн зөвшөөрч байгааг харуулсан баримт, энэ талаар хэлэлцсэн уулзалт, хурлын тэмдэглэл дээр гарын үсэг зуруулж баримтжуулна.

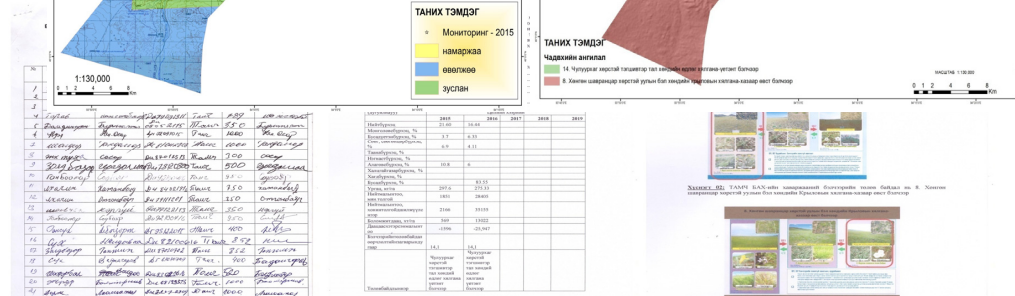
Алхам 3. Бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулах

Гэрээгээр ашиглах бэлчээрийн хил зааг, гишүүн өрхүүд тодорхой болсноор тухайн бэлчээрийн экологийн чадавх, бэлчээрийн төлөв байдал, бүтээмжийн одоогийн төвшинг тодорхойлох, улмаар гэрээт бэлчээрийн хэмжээ, боломжит даац болон одоогийн ачаалал, мөн даацаас хэтэрсэн малын тоог тооцож гаргах боломж бүрддэг.

Бэлчээр ашиглалтын гэрээг хэрэгжүүлэх арга хэмжээг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтийг хянаж үр дүнг тооцох цогц үйл ажиллагаа нь гэрээний хавсралт мэдээлэл дээр суурилдаг. Бэлчээр ашиглалтын гэрээнд 4 үндсэн багц мэдээллийг хавсаргадаг. Үүнд:

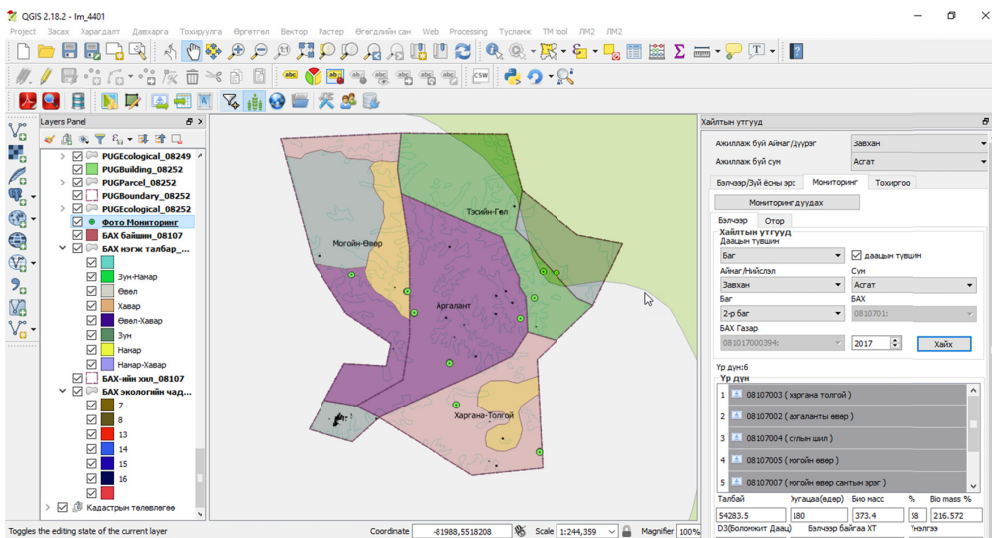
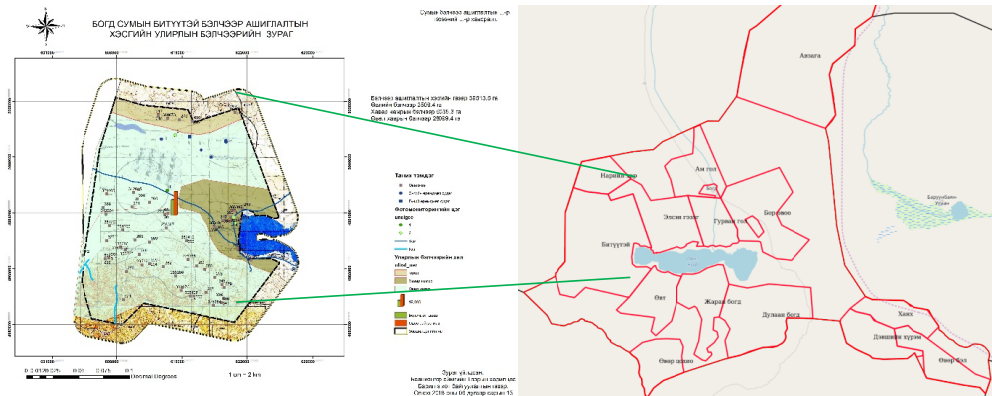
Хавсралт 1.	Гэрээт бэлчээрийг хамтдаа ашиглаж буй малчин өрх/гишүүдийн мэдээлэл, гэрээгээр хүлээсэн үүргээ зөвшөөрсөн гарын үсгийн баталгаа(өрхийн тэргүүн, эхнэр гарын үсэг зурна)
Хавсралт 2.	Гэрээт бэлчээрийн байршил, хил заагийн зураг, улирлын хуваарийн зураглал
Хавсралт 3.	Гэрээт бэлчээрийн экологийн чадавхийн зураглал, бэлчээрийн холбогдох төрлүүдийн төлөв байдал, шилжилтийн загвар, төлөв байдлын суурь төвшний мэдээлэл, малын бүтэц, ачааллыг тохируулах зөвлөмж
Хавсралт 4.	Гэрээний хэрэгжилт, түүний бэлчээрт үзүүлж буй нөлөөг хянах жил бүрийн фотомониторингийн мэдээлэл

Алхам 4. Бэлчээр ашиглалтын гэрээг-баталгаажуулах

Бэлчээр ашиглагчдын хэсэг, бүлгийн гишүүд хамтран өвөлжөө, хаваржааны хэдэн га бэлчээрийг гэрээгээр ашиглах гэж байгаа тухай хүсэлтээ БИНХ-д гаргана. БИНХ-ын дарга, тэргүүлэгчид өргөдлийг хянан үзээд БИНХ-д оруулж хэлэлцүүлнэ. БИНХ-д оролцсон малчдын олонх тухайн хэсэг, бүлгийн өвөлжөө, хаваржааны бэлчээрээ гэрээгээр ашиглах хүсэлтийг дэмжсэн тохиолдолд БИНХ-ын тогтоолыг хүсэлтийн хамт Сумын газрын даамалд хүргүүлнэ. Сумын газрын даамал БИНХ-ын шийдвэрийг үндэслэн бэлчээрийг гэрээгээр ашиглуулах захирамжийн төсөл боловсруулан сумын Засаг даргад танилцуулж улмаар сумын засаг дарга тухайн бэлчээр ашиглагчдын хэсэг, бүлэгт бэлчээрийг гэрээгээр ашиглуулах тухай захирамж гаргана. Захирамжид бэлчээр ашиглалтын гэрээг хавсаргана.

Сумын Засаг даргын захирамж, гэрээний хавсралт мэдээлэлд үндэслэн сумын газрын даамал улсын хэмжээний газрын кадастрын мэдээллийн /Ланд менежер-ЛМ-2/ нэгдсэн санд бүртгэх бөгөөд хэрэгжилтийг жил бүрийн бэлчээрийн төлөв байдлын мониторингийн дүнд үндэслэн үнэлнэ. БАХ-тэй байгуулсан гэрээг сумын газрын даамал газрын кадастрын улсын мэдээллийн санд бүртгэлжүүлж дууссан байна.

Алхам 5. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтийг хангах

Бэлчээр ашиглалтын гэрээг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд

1. Малчдад доорх чиглэлүүдээр тодорхой мэдээлэл хүргэж ойлгуулах:

Бэлчээр ашиглалтын гэрээгээр малчдад олгогдсон эрх, хүлээх үүргүүд

- Гэрээт бэлчээрийн төлөв байдал, чанарын суурь төвшин, түүний жил бүрийн мониторингийн дүнтэй хэрхэн харьцуулагдах, энэ мэдээлэл нь гэрээний хэрэгжилтийг үнэлэх суурь үнэлгээ болох
- Гэрээт бэлчээрийн боломжит даац ачааллын хэмжээ, малын тоо, бүтцийг даацад тохируулах дунд болон урт хугацааны схемчилсэн төлөвлөгөө, технологийн зөвлөмжүүд

2. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх зорилгоор бэлчээрийн сайн дурын хураамж нэвтрүүлэн бэлчээр хамгаалах сан байгуулах, улмаар бэлчээрийн дэд бүтцийг сайжруулах, шаардлагатай үед

нэмэлт тэжээл авах зэрэг цаг үеийн ажлуудад дэмжлэг үзүүлэх санхүүгийн тогтвортой эх үүсвэр бүрдүүлэх зэрэг дэмжих арга хэмжээний хөтөлбөр гаргаж ажиллана.

3. Бэлчээр ашиглалтын гэрээг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө гаргаж түүндээ гэрээний хавсралт мэдээлэл дэх бэлчээр ашиглалт, бэлчээрийн сэлгээ, сайжруулалт, мөн мал сүргийн бүтцийг сайжруулах, ачааллыг тохируулах зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх арга зам, санхүүгийн боломжит эх үүсвэрүүдийг тусгасан байна. Энэхүү төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхдээ тодорхой ажлууд дээр төслийн санал боловсруулан, Баг, сумын дэргэдэх бэлчээр хамгаалах сангаас санхүүжүүлэх хүсэлтээ хүргүүлнэ. Мөн БАХ, багийн ИНХ-аар дамжуулан СГЗБТЖ төлөвлөгөөнд тусгаж ОНХ сангаас төсөв суулгах боломжтой.
4. Бэлчээр ашиглалтын гэрээг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг баталгаажуулахад сум, баг, БАХ-ийн бэлчээр ашиглалтын журам чухал үүрэгтэй. Бэлчээр ашиглалтын журамд бэлчээр ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтийг үнэлэх, илэрсэн зөрчилд арга хэмжээ тооцох, ашиглалтын горим, ачааллыг зөв тохируулж, бэлчээр нь сайжирсан БАХ-ыг урамшуулах хэм хэмжээ, хариуцагчийг тодорхой тусгасан байна.

Алхам 6. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтийг дүгнэх

1. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтийг жил бүрийн фотомониторингийн дүн дээр үндэслэн үнэлж малчид болон орон нутгийн удирдлага, СЗДТГ, СИТХ, БМ ажлын хэсэг, мөн багийн болон БАХ-ийн хурлаар танилцуулан хэлэлцүүлж ирэх жилийн төлөвлөгөөнд зохих өөрчлөлт, тодруулга хийж ажиллана.
2. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтийг хангах, бэлчээрийн менежментийн үр нөлөөг хянаж үнэлэх ажлыг сумын газрын даамал Газрын Харилцаа, Геодези, Зураг Зүйн Газрын даргын 2015 оны А/105 тоот тушаалаар батлагдсан журамд заасан арга аргачлалыг баримтлан гүйцэтгэнэ. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтээс хамааран сайн ажилласан БАХ-ыг урамшуулж, гэрээний заалтыг зөрчсөн, малын тоо ачааллыг бэлчээрийн даац чадавхид тохируулаагүй, бэлчээрийг доройтуулж хохирол учруулсан этгээдэд сум, багийн бэлчээр ашиглалтын журмыг баримтлан хариуцлага хүлээлгэнэ.

Архангай аймгийн Ихтамир сумын Борт багийн Их хужирт БАХ-ийн малчид 2012 онд бэлчээр ашиглалтын гэрээг сумын Засаг даргатай байгуулжээ. 2014 онд гэрээт бэлчээрт БНХАУ-ын 100% хөрөнгө оруулалттай уул уурхайн компани "Мөнгөт"-ийн ордны хайгуул, ашиглалтын лиценз авч өрөмдлөг хийж эхэлж байх үед Их хужирт БАХ-ийн бүх малчдын гарын үсэг бүхий өргөдөл Улсын Их Хурлын өргөдлийн байнгын хороонд гаргажээ. гийг зургуулж асуудал тавьсан байна. Өргөдлийн хариуд УИХ-ын өргөдлийн байнгын хорооноос төлөөлөл ирж газар дээр нь үзэж танилцан шат шатны арга хэмжээг авсан байна.

Үүний дараагаар захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх хурал Архангай аймагт болж тус хуралд БАХ-ийн малчид оролцон сумын сумын Засаг даргатай байгуулсан бэлчээр ашиглалтын гэрээг үндэслэл болгон шүүхээс үйл ажиллагааг түр зогсоох шийдвэр гарсан байна. Уг хэрэг нь цаашид дээд шатны шүүх гэх мэтээр шат дараалан явж сумын Засаг дарга болон эрх бүхий албан тушаалтнууд малчдыг төлөөлөн оролцсон. Тухайн үед сумын Засаг даргатай байгуулсан гэрээ нь 3 жилийн хугацаатай байсан, БАХ-ийн бэлчээрийн хил зааг, төлөв байдал, даац мэт хавсралт мэдээллүүд дутуу байсныг 2016 онд бүрэн гүйцээж 15 жилийн хугацаатайгаар шинэчлэн байгуулсан нь уул уурхайтай хэргээ өөрт ашигтай шийдвэрлүүлэх эрх зүйн акттай болсон сайн арга туршлага байгааг харуулж байна.

2.1.5. БАХ-ИЙН БЭЛЧЭЭРИЙН МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ БОЛОН БЭЛЧЭЭР АШИГЛУУЛАХ ГЭРЭЭНИЙ ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ХЯНАХ, ҮНЭЛЭХ

Монгол улсын нийт хүн амын гуравны нэг хувийг эзэлдэг малчдын хувьд өөрсдийн амьжиргааны эх үүсвэр болсон бэлчээрийн газрын ашиглалт, түүний өөрчлөлт, одоогийн төлөв байдал, эргээд сэргэх боломжтой юу? Үгүй юу? зэрэг асуудалд үнэн мэдээлэл нэн чухал байдаг.

Иймд малын нөлөөгөөр бэлчээрийн чанар бүтээмж хэрхэн өөрчлөгдөж байгааг аймаг, сум, баг, иргэд, бэлчээр ашиглагчдын хэсгийн төвшинд хот айл, саахалт айл, болон төрийн зүгээс хяналт тавих, цаг тухайд нь илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх, ашиглалтыг тохируулах, хянах, эргээд үнэлэлт дүгнэлт өгөх мөн мэдээллийн сан үүсгэх, арга аргачлалаар хангах зорилгоор “БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗРЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙГ ФОТО МОНИТОРИНГИЙН АРГААР ҮНЭЛЭХ” гэсэн гарын авлагыг Газрын Харилцаа Геодези Зураг Зүйн Газраар батлуулж хэвлүүлсэн.

Зураг. Бэлчээрийн газрын өөрчлөлтийг фото мониторингийн аргаар үнэлэх нь

Энэхүү гарын авлагад орсон арга зүй нь богино хугацаанд нэг дор олон мэдээллийг цуглуулах боломжтой, хэрэглэхэд энгийн, зардал багатайн зэрэгцээ бэлчээрийн сэргэн ургалт, доройтол, талхагдлын урт болон богино хугацааны өөрчлөлтийг харуулдагт оршино.

Мөн бэлчээрийн газрын менежментийн хэвийн үйл ажиллагааг хянах, ашиглалтын үр нөлөөг үнэлэх, бэлчээр ашиглуулах гэрээний биелэлтийг үнэлэх, сумын газар зохион байгуулалтын тухайн жилийн болон бүх шатны төлөвлөгөө боловсруулахад суурь мэдээлэл болох, газрыг төлөвлөгөөтэй зүй зохистой ашиглах, хамгаалах нөхцөл бүрдэх юм.

Газрын харилцаа, геодези, зураг зүйн газрын даргын 2015 оны А/105 дугаар тушаалын 1-р хавсралт болох “БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗРЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙГ ФОТО МОНИТОРИНГИЙН АРГААР ҮНЭЛЭХ ЖУРАМ”-ыг дараах зүйлсэд ашиглана

1. Бэлчээрийн газрын өөрчлөлтийг фото мониторингийн аргаар үнэлэх,
2. Бэлчээр ашиглалтын нөлөөллөөс үүссэн өөрчлөлтийг хянах,
3. Тухайн жилийн мониторингийн үр дүнг бэлчээрийн төлөв байдлын чанарын лавлагаа төвшинтэй харьцуулахад
4. Тухайн жилийн төлөвлөгөөг боловсруулах, хэрэгжилтэд хяналт тавихад суурь мэдээлэл болгож ашиглана.

Мөн мониторингийн нэр томъёоны тодорхойлолт, цэг сонгох тухай, мониторингийн шалгуур үзүүлэлт, ажлын үе шат, хугацаа, ажлын зохион байгуулалт, бэлчээр ашиглагчдын оролцоо, мониторингийн тайлан үр дүнг хэрхэн баталгаажуулах, маргаан, хариуцлагыг хэрхэн зохицуулах зэрэг ерөнхий асуудлыг дээрх журамд заасны дагуу шийдвэрлэнэ.

Газрын харилцаа, геодези, зураг зүйн газрын даргын 2015 оны А/105 дугаар тушаалын 2-р хавсралт болох “БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗАРТ ФОТО МОНИТОРИНГ ХИЙХ АРГАЧИЛСАН ЗААВАР”-ыг дараах байдлаар ашиглана

Энэхүү аргачилсан зааварт тухайн сонгосон цэгт фото мониторингийг хэрхэн хийх, ямар аргаар, яаж хийх, ямар багаж материал ашиглан ямар хугацаанд хийх зэргийг үндсэн 4 хэсэг болгон хувааж өгсөн. Үүнд:

1. Бэлтгэл ажлын үе шат- Энд хээрийн судалгаанд гаргах буюу фото мониторинг хийхээс өмнөх үеийн бэлтгэл ажлууд орсон байна
2. Хээрийн судалгааны ажлын үе шат- Энд сонгосон цэг дээр очиж фото мониторинг хийнэ. Энэ нь дараах үе шаттай байна. Эхлээд ажлын талбар бэлтгэнэ, дараа нь гадаргуугийн бүрхэцийн зураг авна, сүүлд нь цэгийн мэдээллийн хүснэгт бөглөнө
3. Материал боловсруулах, мэдээллийн сан үүсгэх, үр дүн боловсруулах- Энд хээрийн судалгааны ажлын материал дээр үндэслэн боловсруулалтын ажлыг гүйцэтгэнэ
4. Үр дүнг үндэслэн тодорхойлолт гаргаж, хэрэглэгчдэд хүргэх үе шат- Энд тухайн бэлчээрийн ерөнхий байдал болон ашиглалтын эрчмийг тодорхойлдог газрын өнгөн хөрсний өөрчлөлт, нүүдэл шилжилтийн байдлын талаар баллаар үнэлгээ өгч үнэлнэ. Мөн тодорхойлолтыг хэрхэн бичих талаар заавар орсон байгаа

5. Фотомониторингийн мэдээллийн үр дүнг жил бүр орон нутгийн удирдлага, БАХ-ийн малчдад танилцуулж, бэлчээрийн чиглэлээр хэрэгжүүлсэн ажлын үр дүнг хянах, дүгнэх, төлөв байдалд үндэслэсэн зөвлөмжийг БАХ-д өгч дараа жилийн бэлчээр төлөвлөлтийн суурь болгон ашиглана.

a. Фото мониторингийн судалгааг амжилттай хийх ажлын дараалал

Бэлчээрийн фото зураг авах ажлыг дараах дарааллын дагуу гүйцэтгэнэ. Үүнд:

- Ажлын талбарыг бэлтгэх
- Орчны ерөнхий зураг авах
- Гадаргын бүрхцийн зураг авах
- Бэлчээрээс авсан зургийг хадгалах, ашиглах гэсэн 4 хэсгээс бүрдэнэ.

Хэрэглэгдэх материал: Судалгаанд ашиглагдах дараах багаж хэрэгслийг урьдчилан бэлтгэсэн байна. Үүнд:

Гэрэл зургийн аппарат

Мэдээлэл бичих цагаан самбар, хар өнгийн паламастер (арилдаг)

50 м – урттай туузан метр

40см – урттай 2 гадас (туузан метр тогтоох)

Цэгийн мэдээлэл бичих хүснэгт (зураг авах цэгийн тоогоор бэлтгэнэ)

b. Ажлын талбарыг бэлтгэх

Мониторингийн цэг сонгох (фото зураг авах цэг)

Мониторингийн цэгийг БАХ-ийн нутагт өвөлжөө, хаваржаа, зуслан, намаржааны бэлчээр тус бүрээс төлөөлөх газарт цэг сонгоно. (хэв шинж, ургамалшилт, ургацын байдал, уулын өвөр, бэл, тал хөндий гэх мэт)

Зам, уст цэг, өвөлжөө, хаваржаа, тариалангийн талбай зэрэг бэлчээрээс өөр зориулалтаар ашиглаж байгаа газраас 100м буюу түүнээс хол зайд цэгээ сонгоно.

Фото зургийг жил бүр ижил хугацаанд авна. Жишээ нь 2014 оны 8-р сарын эхний долоо хоногт авсан бол дараа жилүүдэд тэр хугацаанд буюу 8-р сарын эхний долоо хоногт авна.

Сонгосон цэгт туузан метр байрлуулах

Зураг авахаар сонгосон цэгтээ налуугийн хөндлөн чиглэлд туузан метрийг байрлуулна. 50 метрийн урттай туузан метрийг байрлуулаад эхлэл болон төгсгөлийн цэгийг тэмдэгжүүлж авах ба цэг тус бүрд хөдөлгөөнгүй бат бөх тэмдэглэгээг (чулуу овоолно) байрлуулна.

Туузан метрийн эхлэл цэгт мэдээллийн самбарыг байрлуулна. Самбарт дараах мэдээллийг бичиж өгнө. Үүнд: **Аймаг, Сум, Баг, БАХ-ийн нэр, Газрын нэр, Зүг чиг, Бэлчээрлэдэг улирал, Огноо зэргийг бичсэн байна.**

с. Орчны ерөнхий зураг авах

Туузан метрийн эхлэл цэгээс шугамын дагуу эсрэг зүгт алхаж 5 метр зайд зогсоно. Зогссон цэгтээ тэмдэг тавина. (чулуу овоолно) Зогссон цэгээс туузан метрийн дагуу хамгийн эхний зургийг авна.

Зураг. Орчны ерөнхий зургийг туузан метрийн дагуу авч байгаа байдал

(Хамгийн эхний зургийг дээрх байрлалаас авах ба дараагийн 3 зургийг цагийн зүүний дагуу баруун гар тийш эргэх байдлаар авна)

Дараагийн зургуудыг эхний зургийг авсан байрлалаас цагийн зүүний дагуу тэгш өнцөг үүсгэн эргэж тал бүрийг харуулах байдлаар 3, нийтдээ 4 удаа зураг авна.

Зураг. Орчны ерөнхий байдлын зургийг 4 үндсэн чиглэлээр авсан байдал

d. Гадаргуугийн бүрхцийн зураг авах

Гадаргуугийн бүрхцийн зургийг 120 см өндрөөс эгц дээрээс авна. Гадаргуугийн бүрхэцийг баримтжуулах замаар ургамлын бүрхэц, бүрэлдэхүүн, ургамал хоорондын халцгай газрын хэмжээний өөрчлөлтийг хянах боломжтой. Зургийг жил бүхэн тогтмол цэг дээр авна. Гадаргуугийн бүрхцийн зургийг авахдаа:

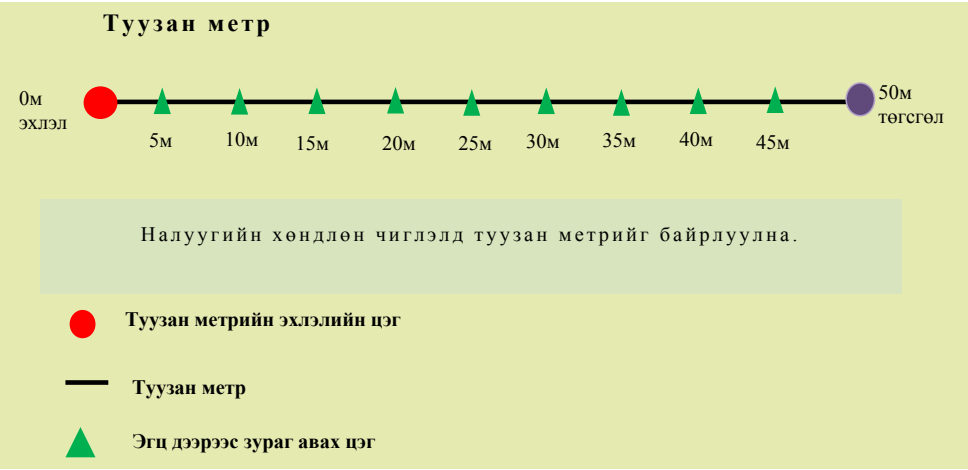
Туузан метрийн эхлэл цэгээс эхэлж 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45 метр тутамд зураг авна.

Туузан метрийн 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45 метр тутамд эгц дээрээс чиглэлд буюу 1.2-1.4 метрийн өндрөөс зургаа авна.

Дээрх байдлаар туузан метр дээр нийтдээ 5 метр тутамд 9 ширхэг зураг авна.

Зураг 3. Гадаргуугийн бүрхэцийн зургийн туузан метрийн дагуу эгц дээрээс авах байдал.

Зураг. Туузан метрийн дагуух зураг авах цэгүүдийг схемээр үзүүлэх нь

Зураг. Фото мониторингийн зургийг бэлчээрийн өөр төрлүүд дээр
жишээ болгон үзүүлэх нь

е. Зургийг хадгалах, ашиглах

Дээрх дарааллын дагуу орчны ерөнхий байдлын болон гадаргуугийн бүрхцийн зургаа авч дуусаад дараах цэгийн мэдээллийн хүснэгтийг бөглөнө.

Орчны мэдээлэл болох 4 ширхэг зураг, эгц дээрээс авсан 9 ширхэг нийтдээ нэг улирлын бэлчээрээс гэхэд 13 ширхэг, 4 улирлын бэлчээр тус бүрээс бол 52 ширхэг зураг авсан байна.

Их хужирт БАХ нь жил бүр бэлчээр ашиглалтын гэрээгээ дүгнэж үр дүнд суурилсан бэлчээрийн менежментийг асуудлыг СТЖГЗБТ-д тусгуулан хэрэгжүүлж байна. Тус БАХ-ийн бэлчээрийн фото мониторингийн дүнгээс харахад 2015-2018 онд ургамлын нийт бүрхэц харьцангуй тогтмол байсан ч малд идэмж сайтай жижиг дэгнүүлт үет ургамлын арви 8 хувиар нэмэгджээ. Харин 2017 оны хувьд харьцангуй гантай байснаас өмнөх он шиг сэргэн үргэлт гэхээс илүүтэй бэлчээрээ одоогийн төвшинөөс доройтуулахгүй хамгаалж ажиллах бодлого барин ажилласнаар ургамлын бүрэлдэхүүн, идэмж сайтай ургамлын эзлэх хувийг бууруулаагүйн зэрэгцээ өнгөн хөрсөө туурын зуд, нөлөөнөөс хамгаалж чадсан сайн арга туршлага хуримтлуулжээ.

МЭДЭГДЭЛ

Энэхүү гарын авлага нь Европын Холбооны санхүүжилтээр хэвлэгдэв. Хэвлэлд дурдагдсан аливаа мэдээллийн үнэн зөв байдлыг ХХМЭА болон МБАНХ бүрэн хариуцах бөгөөд Европын Холбооны байр суурийг илэрхийлээгүй байж болно.